

فرهنگ جوانان و تلفن همراه

محمدسعید ذکایی^۱

استادیار گروه مطالعات فرهنگی، دانشگاه علامه طباطبایی

وحید ولی زاده^۲

پژوهشگر مسائل اجتماعی

چکیده

فرهنگ فراغت جوانان در ایران به سرعت تحت تأثیر فرهنگ رسانه‌های دیجیتال قرار گرفته است. تلفن همراه به عنوان شکل جدیدی از رسانه ارتباطی، مرزهای جدیدی را در شکل دهی به ارزش‌ها و هویت جوانان ایجاد کرده و علاوه بر تسهیل و تسریع برقراری ارتباط، الگوهای ارتباطی جوانان را نیز دستخوش تغییرهایی ساخته است. مقاله حاضر با اتکا بر یافته‌های کمی و کیفی به دست آمده از کاربران جوان تلفن همراه، و با الهام از مفهوم‌سازی «عادت‌واره» و «میدان» بوردیو، این استدلال را مطرح می‌کند که تلفن همراه، میدان جدیدی ایجاد کرده که جوانان در آن فرصت‌های بیشتری برای سرگرمی، ارتباط و استقلال عمل یافته‌اند و با آسان‌سازی و جبران برخی کاستی‌های حوزه عمومی، به تقویت عاملیت، فردیت و قدرت جوانان یاری رسانده است. با چنین قدرت‌بخشی، تلفن همراه همچنان در چارچوب تفاوت‌های جنسیتی و طبقاتی و نیز تفاوت‌های مربوط به بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی عمل می‌کند.

کلید واژه‌ها: استقلال عمل، تلفن همراه، فراغت، فردگرایی، فرهنگ جوانان.

1. Saeed.zokaei@gmail.com

2. valizadeh@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

اگر در سال‌های نخستین ورود تلفن همراه به ایران، ابزار خاصی برای مدیران ارشد بنگاه‌های کسب‌وکار یا فناوری گران‌قیمت و خاص در طبقات بالای جامعه بود، اکنون تلفن همراه روزه‌روز رایج‌تر و همگانی‌تر می‌شود و هرچه بیشتر در میان گروه‌های مختلف اجتماعی نفوذ کرده و به جزئی از زندگی روزمره افراد تبدیل می‌شود. با نگاهی به تغییر آگهی‌های تبلیغاتی این وسیله، می‌بینیم که اگرچه در ابتدا این وسیله اغلب در دست مرد میان‌سالی که به‌ظاهر، شغل موفق‌تری داشت، تصور می‌شد، اما امروز جوانان یا زنان در حال استفاده از آن، به‌تصویری معمولی تبدیل شده است. محتوای متون تبلیغاتی نیز بر این نکته تأکید دارد که تلفن همراه تنها ابزاری برای تماس‌های کاری یا فوری نیست، بلکه بیشتر بر جنبه‌های اجتماعی آن تأکید می‌شود.

تلفن همراه در ابتدا به‌عنوان وسیله‌ای با قابلیت جابه‌جایی وارد جامعه شد و پس از مدت کوتاهی شیوه ارتباط ما با یکدیگر را دگرگون کرد. پژوهش‌های انجام‌گرفته درباره تلفن همراه نشان می‌دهد «استفاده اجتماعی»، در دلایل اولیه پذیرش این فناوری وجود نداشته است. در واقع کسب‌وکار و امنیت، دلایل نخستین پذیرش این وسیله بوده‌اند، اما پس از مدت کوتاهی، به استفاده ارتباطی عمده کاربران تبدیل شده‌اند (پالانت و همکاران، ۲۰۰۱). دگرگونی‌های عمده‌ای که فناوری‌های نوین از جمله تلفن همراه، در زیست اجتماعی ما بر جای می‌گذارند، امری پذیرفته‌شده است؛ رواج این فناوری‌ها بسیاری از نظریه‌پردازان را واداشته تا سخن از عصری جدید در حیات بشری به میان آورند: عصر اطلاعات و ارتباطات.

تلفن همراه در کنار اینترنت، از اصلی‌ترین نشانه‌های این عصر جدید هستند. گرچه غالب پژوهش‌های اجتماعی، تلفن همراه را نادیده گرفته یا کمتر به آن پرداخته‌اند، اما به تازگی شاهد افزایش مطالعات جامعه‌شناختی در این حوزه هستیم.

در ایران نیز از سال ۱۳۷۳ سامانه استفاده از تلفن همراه راه‌اندازی شده و اکنون بیش از یک دهه است که امکان استفاده از آن وجود دارد؛ همچنین با وجود افزایش تعداد کاربران به میلیون‌ها نفر، هنوز تلفن همراه، موضوع پژوهش‌های جدی و علمی قرار نگرفته است. پذیرش و گسترش استفاده از این وسیله در میان جوانان ایرانی بسیار سریع اتفاق افتاده است. به گونه‌ای که دیگر نمی‌توان زندگی روزمره خیل عظیمی از جوانان را بدون تلفن همراه تصور کرد. شناخت مقوله جوانی، بیش از پیش با تأثیرات فناوری در عصر جدید درآمیخته است.

پژوهش‌هایی از این دست، زمینه‌ساز پیگیری مباحث گسترده‌تر در تحلیل جوانی و دوران جدید دیجیتال به شمار می‌روند.

هدف مقاله حاضر، شناسایی و توصیف تأثیرات متقابل جوانان و تلفن همراه است. این پژوهش در پی دستیابی به پاسخ این سؤالات است: تلفن همراه در چه بخش‌هایی از گروه جوانان بیشترین نفوذ را داشته؟ چه امکانات و فرصت‌هایی را برای جوانان ایجاد می‌کند؟ دلایل استفاده جوانان از این وسیله چیست؟ تلفن همراه چه اضطراب‌ها و دلهره‌هایی را با خود همراه دارد و چه تغییری در درک جوانان از مفهوم زمان و مکان به وجود می‌آورد؟

چارچوب نظری

رسانه‌های جمعی در شکل‌دهی به هویت و فرهنگ جوانان، به منابع اصلی و مسلط تبدیل شده‌اند. فرهنگ دیجیتال رسانه‌های جدید، بر ذوق، سلیقه، الگوهای ارتباطی و نیز نیازها و ارزش‌ها تأثیر گذاشته است. اگر تا یک دهه گذشته، فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌های جوانان حول مصرف، به‌ویژه در عرصه‌های مربوط به پوشش و لباس و موسیقی متمرکز بود، در حال حاضر فناوری‌های ارتباطی تعاملی و مجازی، به‌ویژه اینترنت و تلفن همراه، الزامات جدی را برای خرده‌فرهنگ‌های جوانان پدید آورده‌اند که از جمله می‌توان به تقویت فردیت، استقلال عمل و انتخاب‌گری، سیال و متکثر ساختن هویت، خصوصی کردن دنیای زندگی، ایجاد تمایز و ارزشمند ساختن آن و اهمیت یافتن فزاینده سبک زندگی اشاره کرد. به همین ترتیب، پیشگامی جوانان در استفاده از قابلیت‌های رسانه‌های نو و مهارت بیشتر آنان در استفاده از این رسانه‌ها، الگوهای ارتباطی جدیدی را در میان جوانان شکل داده که امتداد آن، هر دو حوزه خصوصی (به‌ویژه خانواده) و عمومی را در بر می‌گیرد.

تلفن به‌عنوان یکی از ابزارهای ارتباطی، اغلب در پژوهش‌های جامعه‌شناسی نادیده گرفته شده است. جامعه‌شناسان بیشتر ارتباطات میان انسان‌ها را به صورت چهره‌به‌چهره و در شکل رسانه‌ای آن همچون مکتوبات، تلویزیون و رادیو مورد ملاحظه قرار داده‌اند. با وجود رواج استفاده از تلفن در زندگی روزمره جوامع مدرن، حتی جامعه‌شناسانی همچون گافمن که به زندگی روزمره پرداخته‌اند نیز تلفن را نادیده گرفته و تنها به بررسی ارتباطات چهره‌به‌چهره بسنده کرده‌اند (کاتز، ۲۰۰۲: ۱۰-۳).

جدول شماره ۱. انواع روابط میان انسان‌ها

چهره‌به‌چهره (دوطرفه)	از طریق ابزارهای تکنیکی (یک‌طرفه و دوطرفه)	از طریق ابزارهای سنتی (یک‌طرفه)	رسانه‌های جمعی (یک‌طرفه و دوطرفه)
مکالمه	تلگرام، تلفن ثابت، تلفن همراه، ایمیل، چت، ویدئو کنفرانس	نامه، کارت پستال، بخشنامه، نامه‌های اداری	رادیو، تلویزیون، کتاب، مجله، روزنامه، اینترنت، سینما، ویدئو، نقاشی (و هنر)، آگهی‌های تبلیغاتی

اینترنت به‌عنوان یک نوآوری در فناوری نسبت به تلفن ثابت و همراه، مباحث بیشتری را در جامعه‌شناسی برانگیخته است. برای مثال مانوئل کاستلز در اثر گراندقدر خود با عنوان جامعه شبکه‌ای (۱۹۹۶) بر اینترنت به‌مثابه یک نوآوری دوران‌ساز، تمرکز بسیاری داشته است؛ در حالی که می‌توان گفت تلفن همراه را به کلی نادیده گرفته است (گازر، ۲۰۰۴). این پژوهش‌ها این واقعیت را نادیده می‌گیرند که در مقایسه با رایانه‌های شخصی و شبکه اینترنت، انسان‌های بیشتری در زندگی روزمره خود با تلفن همراه مرتبطند و از آن بهره می‌گیرند. برای مثال در برخی کشورها تعداد خطوط تلفن‌های همراه از جمعیت کشور پیشی گرفته است؛ به‌طوری‌که برای نخستین بار در سال ۲۰۰۱، تعداد تلفن‌های همراه در دنیا از تعداد تلویزیون‌ها بیشتر شد (همان). همچنین هزینه‌ای که افراد به‌طور ماهانه برای تلفن همراه پرداخت می‌کنند، بسیار بالاتر از هزینه‌ای است که برای مثال برای استفاده از اینترنت می‌پردازند.

از سوی دیگر، فارغ از تفاوت‌های فرهنگی، ارزشی و هنجاری کشورها، رواج و گسترش تلفن همراه مقیاسی جهانی داشته است؛ به‌طوری‌که حتی در کشورها یا مناطقی که به‌صورت معمول در مقابل نوآوری‌های مربوط به فناوری مقاومت می‌کنند نیز به‌طور وسیع رواج یافته است. رواج تلفن همراه به‌ویژه در کشورهای جهان سوم که فاقد زیرساخت شبکه اینترنت همگانی یا حتی شبکه خطوط ثابت تلفن بوده‌اند، قابل توجه است.

تاریخچه مختصر ارتباطات از راه دور

بدون وجود ارتباطات میان افراد و گروه‌ها به‌سختی می‌توان از سازمان اجتماعی یا فرهنگ سخن گفت. ارتباطات راه دور با جامعه مدرن پیوند خورده و پدیده چندانی جدیدی نیست. اگر از تلگراف چشم‌پوشیم، ارتباطات از راه دور از زمان اختراع تلفن توسط گراهام بل در سال ۱۸۷۶ وجود داشته است. با وجود تلفن، ارتباط زنده و مستقیم میان مردم از مکان‌های متفاوت و فاصله‌های دور،

امکان‌پذیر شد. تلفن همراه دومین گام در تغییر بنیادین شیوه ارتباط انسان‌ها با یکدیگر است. تلفن همراه تنها توسعه و گسترش تلفن نیست، چراکه امروزه بیشتر مردم تلفن ثابت دارند، بلکه «قدرت تحرکی» که تلفن همراه در خود دارد، جهشی کیفی و گامی مجزاست.

فروشنندگان تلفن از دهه ۱۸۸۰ تا دهه ۱۹۲۰، در تبلیغات خود بر سودمندی این وسیله در مواقع اضطراری تأکید می‌کردند؛ عملکردی که امروزه بدیهی به نظر می‌رسد. در ابتدای دهه ۱۹۲۰ نقش‌های اجتماعی تلفن نیز آشکار شد. در یک آگهی مربوط به سال ۱۹۳۲ گفته می‌شود: «دوستانی که توسط تلفن با یکدیگر پیوند می‌خورند، اوقات خوشی دارند». در این زمان تبلیغات دیگر نه تنها خانواده، بلکه روابط دوستی را نیز مورد توجه قرار داده و نه تنها بر کارکرد، بلکه بر تفریح و سرگرمی تأکید کردند.

فیش در بررسی خود نشان می‌دهد نگرش به تلفن در اوایل قرن بیستم، نگاهی ابزاری بود و نه نگاهی اجتماعی. دو دلیل مهم پذیرش تلفن و استفاده از آن، کسب‌وکار و امنیت بود. تلفن از سویی، وسیله‌ای مفید برای روابط کاری به‌خصوص در تجارت بود که ارتباطات کاری از طریق آن انجام می‌گرفت. دلیل دوم پذیرش تلفن، امنیت آن بود. با وجود تلفن در خانه، خانم خانه در مواقع بیماری، حادثه‌های غیرمترقبه یا نظایر آن، احساس امنیت می‌کرد؛ اما با وجود چنین نگاه ابزاری - کارکردی، تلفن به سرعت به ابزاری برای معاشرت اجتماعی تبدیل شد.

تلفن همراه نیز ابتدا به‌منظور امنیت ساخته شد. در اوایل دهه ۱۹۲۰ پلیس آمریکا به دنبال استفاده از تلفن‌های رادیویی در اتومبیل‌های گشت بود. این فناوری قبلاً توانایی خود را در حفظ امنیت کشتی‌های اقیانوس‌پیما ثابت کرده بود. پژوهش‌های انجام‌گرفته بر تلفن همراه نشان می‌دهد استفاده اجتماعی از این وسیله در دلایل اولیه پذیرش این فناوری وجود نداشته اما پس از مدت کوتاهی به استفاده ارتباطی عمده کاربران تبدیل شده است (پالنت، ۲۰۰۱).

رواج تلفن همراه در جامعه بر هنجارهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد که چگونگی این تأثیرگذاری از دغدغه‌های مهم کارشناسان مسائل اجتماعی است. این دغدغه‌ها در زمان گسترش تلفن‌های ثابت نیز وجود داشت. در سال ۱۹۲۶ کمیته‌ای تخصصی که به تأثیر اختراع‌های جدید بر زندگی مردم می‌پرداخت، تلفن را موضوع کار خود قرار داد. این کمیته سؤال‌هایی را مطرح ساخت و سعی کرد به آنها پاسخ دهد. از جمله اینکه آیا تلفن انسان‌ها را تنبل می‌کند یا بر فعالیتشان می‌افزاید؟ آیا به زندگی خانوادگی و دید و بازدیدهای دوستانه لطمه خواهد زد؟ این دغدغه‌ها یا نظایر آن، امروزه در مورد تلفن همراه نیز وجود دارد.

نگرانی دیگر در مورد استفاده از تلفن، آثار روانی آن بود. تلفن با خود اضطراب و تشویش به همراه آورد زیرا ممکن بود هر لحظه حامل خبری ناخوشایند یا وحشتناک باشد. در واقع حضور تلفن با فشار روانی همراه بود. از سوی دیگر، تلفن انسان‌ها را از مکان‌های عمومی جدا و خانه‌نشین می‌کرد. روابطی که در حوزه عمومی شکل می‌گرفت و شخص را در پیوند با جمع نگاه می‌داشت، اکنون به واسطه تلفن دگرگون شده بود و شخص را در انزوا و جدا از جامعه قرار می‌داد. چنین نگرانی‌هایی امروزه درباره استفاده‌کنندگان از تلفن همراه وجود دارد. شخص در هر مکانی اضطراب و تشویش دارد؛ با این تفاوت که تلفن همراه مانعی برای حضور در مکان‌های عمومی نیست.

برخی معتقدند صحبت با تلفن همراه در مکان عمومی نشان‌دهنده تضادی در فضای اجتماعی است که فرض می‌شود مردم در آن چهره‌ای متفاوت دارند. نظریه گافمن در مورد «نقاب» می‌تواند در فهم این رخداد مفید باشد. گافمن چنین می‌پنداشت که افراد در هنگام کنش متقابل، می‌کوشند جنبه‌ای از خود را نمایش دهند که مورد پذیرش دیگران است؛ اما کنشگران حتی در حین انجام این عمل می‌دانند که ممکن است مخاطبانشان در اجرای نقش آنها اختلال ایجاد کنند. به همین دلیل، کنشگران نیاز به نظارت بر حضار را احساس می‌کنند؛ به‌ویژه مراقب عناصر اخلاک‌گر هستند. کنشگران امیدوارند خودی را که به حضار نشان می‌دهند، به اندازه‌ای نیرومند باشد که آنها را به همان‌گونه که خود می‌خواهند، نمایش دهد. آنها همچنین امیدوارند نمایش آنها حضارشان را وادارد تا داوطلبانه به دلخواه آنها عمل کنند. گافمن این علاقه اصلی را «مدیریت تأثیرگذاری»^۱ می‌داند. این مدیریت، شگردهایی را در بر می‌گیرد که کنشگران برای حل مسائلی که ممکن است با آن روبه‌رو شوند، از آنها استفاده می‌کنند.

گافمن به دنبال این قیاس نمایشی، از جلوی صحنه صحبت می‌کند. جلوی صحنه آن بخش از اجرای نقش است که معمولاً به صورت ثابت و عمومی اجرا می‌شود تا موقعیت را برای کسانی که نمایش را می‌بینند، مشخص کند. گافمن در قالب مفهوم جلوی صحنه^۲ میان محیط و نمای شخصی تمایز قائل می‌شود. محیط به صحنه فیزیکی‌ای اطلاق می‌شود که معمولاً باید آماده باشد تا کنشگران در آن اجرای نقش کنند. برای مثال یک جراح معمولاً به اتاق عمل نیاز دارد و یک راننده تاکسی به یک تاکسی. اما نمای شخصی به آن تجهیزات نمایشی اطلاق

1. Impression Management
2. Front Stage

می‌شود که حضار آنها را از آن اجراکنندگان می‌دانند و انتظار دارند این تجهیزات را در صحنه با خود حمل کنند. برای مثال از یک جراح انتظار می‌رود روپوش پزشکی بپوشد و وسایل جراحی در دست داشته باشد (ریترز، ۱۳۷۴: ۲۹۲).

استفاده‌کنندهٔ تلفن همراه در حال مکالمه، به‌طور همزمان در دو فضا قرار دارد؛ فضایی که به‌صورت فیزیکی در آن حضور دارد و فضای مجازی مکالمه. هنگامی که تلفن زنگ می‌زند، شخص آگاهانه یا ناخودآگاه تصمیم می‌گیرد با کدام چهره جواب دهد: چهره‌ای که مطابق با فضای فیزیکی اوست یا چهره‌ای که مطابق با فضای مکالمه است. کشمکش مهم‌تر میان ضرورت‌های رفتاری این دو فضاست که تصمیم‌گیری در مورد آن دشوار است. ممکن است رفتار نامنتبقی با موقعیت فیزیکی شخص، به نظر اطرافیان او نامعقول برسد. ممکن است شخص به دلیل احترام به فضای مکالمه، از هنجارهای محیط فیزیکی پیرامون خود تخطی کند. ارتباطات متنی از طریق پیام کوتاه می‌تواند در چنین مواقعی نوعی راه‌حل باشد، زیرا در معرض دید همگان نیست. می‌توان در فضای ارتباط متنی، بدون جلب توجه دیگران، بسیار متفاوت از فضای محیط عمل کرد.

تلفن همراه: کار، زندگی خانوادگی و فراغت

حوزهٔ عمومی کار متعارف، به شکلی از نظر زمان و مکان از قلمروی خصوصی خانواده جدا بوده است. صنعتی‌شدن، سازماندهی متمرکز کار در محیط کارخانه و وحدت کار، زندگی خانوادگی را در شیوه‌های کهن‌تر آن، از هم گسست و میان حوزهٔ کار و خانواده جدایی پدید آورد. اما امروزه با پیدایش فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی از جمله تلفن همراه، این مرزها به‌شدت مخدوش شده‌اند. اکنون در هر لحظه باید آمادهٔ دریافت تماس از جانب اعضای خانواده و درگیری با مسائل خانوادگی بود. به همین ترتیب در خلوت‌ترین قلمروهای خانوادگی، هر لحظه امکان طرح مسئله‌ای کاری توسط تلفن همراه وجود دارد. تلفن همراه تأثیرات مهمی بر تجربهٔ ما از زمان گذاشته است.

برخی این مسئله را خطری برای کیفیت زندگی مدرن می‌دانند و معتقدند مراحل پیشرفته‌تر نظام سرمایه‌داری در راستای استفادهٔ حداکثری از توانایی انسان‌ها، تمام زندگی را در اشغال خود گرفته است. از نظر برخی دیگر، این تغییرها فرصت نوینی را برای یکپارچه‌سازی کار و زندگی خانوادگی مهیا کرده است.

تلفن همراه قابلیت هماهنگ کردن فعالیت‌ها را به‌خصوص در فواصل دور افزایش می‌دهد. در واقع تلفن همراه می‌تواند جریان کار را سرعت و سهولت بخشد. قابلیت تلفن همراه در صرفه‌جویی زمان، ارتباط مستقیمی با خانه و زندگی خانوادگی دارد، زیرا به این صورت زمان بیشتری برای زندگی خانوادگی باقی می‌ماند. از سوی دیگر ممکن است گفته شود در دسترس بودن موجب فشار بیشتر به شخص می‌شود.

تلفن همراه تنها ابزاری برای کار یا فعالیت‌های خانگی نیست بلکه، ابزاری برای فعالیت‌های فراغتی‌تر است. خارج از محل کار و حوزه خانوادگی، نقش تلفن همراه در فراغت و فرهنگ مصرفی در حال گسترش، به‌خصوص در میان نسل‌های جوان‌تر، قابل ردیابی است. تلفن همراه با مفاهیم مصرف و تحرک ارتباط دارد.

مانوئل کاستلز با مفهوم تأثیرگذار جامعه شبکه‌ای (۱۹۹۸) اگرچه بسیار کم به تلفن همراه می‌پردازد، اما ویژگی مهم عصر اطلاعات را شبکه‌ای شدن از طریق رسانه‌های جدید می‌داند. در جامعه شبکه‌ای، مفاهیم زمان و مکان معانی تازه‌ای پیدا کرده‌اند که با معانی سنتی آنها در جوامع ماقبل مدرن یا حتی صنعتی، تفاوت دارد. انتقال آنی اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط همزمان میان افراد در نقاط مختلف، عملاً فواصل زمانی را از میان برداشته و نظم طبیعی دوران قدیم یا چارچوب‌های مکانیکی جهان صنعتی را به کلی دگرگون ساخته است. مکان نیز به نوبه خود با مفهوم دسترسی یا عدم دسترسی به اطلاعات و ابزار انتقال و پردازش آن ارتباط پیدا کرده است. به همین اعتبار، «حضور در مکان» معنای تازه‌ای به خود گرفته که می‌تواند تعیین‌کننده ارتباط و اتصال شخص به جامعه شبکه‌ای یا طرد و حذف او از این مکان فراگیر و در عین حال انحصاری باشد.

این تجربه تداعی‌کننده مفهوم «خصوصی شدن متحرک»^۱ ویلیامز (۱۹۸۳) است که توسعه و رواج تلفن همراه، ابعاد بیشتری بدان بخشیده است.

جامعه‌شناسی تلفن همراه

گسترش قابلیت‌های گوشی‌های تلفن همراه (به‌طور مثال انتقال موسیقی، پیام، صوت و تصویر) می‌تواند این وسیله را جایگزین رایانه‌های شخصی و همراه سازد. علاوه بر این قابلیت‌ها، تلفن همراه از مزیت‌هایی مانند سبکی و کوچکی ابعاد، سادگی و آسانی استفاده، انرژی مورد نیاز

کمتر و موارد مشابه برخوردار است که به خصوص به رواج آن در میان نوجوانان و جوانان و نیز گروه‌های حاشیه‌ای‌تر جامعه کمک کرده است. البته در ابتدا استفاده از این وسیله منحصر به طبقات متوسط به بالا و عموماً مردانی بود که استفاده حرفه‌ای و شغلی از آن می‌کردند (رُز، ۱۹۹۳). در پیمایشی که در سال ۱۹۹۶ انجام شد، تنها چهارده درصد مکالمات انجام‌شده توسط تلفن همراه به امور شخصی و دوستانه اختصاص داشت (فرتوناتی، ۲۰۰۲: ۵۱) اما در مدت کوتاهی طبقات پایین، زنان و جوانان نیز به کاربران تلفن همراه پیوستند. تلفن همراه در مدت کوتاهی در کنار نقش ابزاری در مشاغل صنعتی و تجارت، از کاربردهای متنوع‌تری برخوردار شد؛ به طوری که اکنون نوجوانان بیشترین استفاده را از پیام‌های کوتاه می‌کنند (لاسن، ۲۰۰۱ الف: ۲۴ و ۷).

بسیاری معتقدند تلفن همراه مرزهای موجود اجتماعی را می‌شکند و قلمروی جدیدی خلق می‌کند که فارغ از جنسیت، سن، پس‌زمینه فرهنگی، ثروت، درآمد و سلسله‌مراتب اجتماعی عمل می‌کند. برای مثال پژوهشی در نروژ نشان می‌دهد پذیرش تلفن همراه بین هر دو جنس و نیز فرزندان با پس‌زمینه‌های فرهنگی متفاوت یکسان است و همچنین نفوذ آن در میان جوانان تقریباً تکمیل شده است (کاسسنیمی و روتیانن، ۲۰۰۲: ۲۱-۲۰).

با وجود ضریب نفوذ بالای تلفن همراه، الگوهای استفاده از آن به شدت با تفاوت‌های اجتماعی و نقش‌های اجتماعی گره خورده است. برخلاف بسیاری از وسایل الکترونیکی همچون رایانه و تلویزیون، گوشی‌های تلفن همراه را می‌توان با انتخاب رنگ مورد نظر، آهنگ مورد علاقه برای زنگ یا تصویر نمایشگر و یا برحسب علائق شخصی تهیه کرد. شخصی کردن تلفن همراه بسیاری از عوامل اجتماعی را در خود منعکس می‌کند. برای مثال گوشی‌هایی با رنگ‌های شادتر و ملایم‌تر و ابعاد ظریف‌تر زانانه انگاشته می‌شوند و گوشی‌های تیره‌رنگ و بزرگ‌تر که مردانه تلقی می‌شوند.

پالن و همکاران در پژوهشی نشان داده‌اند استفاده‌کنندگان تلفن همراه ابتدا تصور محدودی از این فناوری نوین و ضرورت آن دارند اما با گذشت زمان، کاربردهای آنها طیف وسیع‌تری را دربرمی‌گیرد (پالن، ۲۰۰۱). انگیزه اولیه غالب کاربران تلفن همراه، استفاده‌های ابزاری و نیز به‌کارگیری در موقعیت‌های اضطراری است. با این حال با گذشت زمان انگیزه‌های کاربران تغییر می‌یابد. اگر تلفن همراه ابتدا در موقعیت‌های ضروری به کار می‌آمد، کم‌کم به جزئی از زندگی عادی و معمولی تبدیل شده و در موقعیت‌هایی معمولی و در تار و پود ارتباطات روزمره، مورد

استفاده قرار می‌گیرد. با افزایش مدت استفاده از تلفن همراه، تغییری از کاربردهای ابزاری به کاربردهای غیرابزاری آن شکل می‌گیرد. ارتباط مداوم موجب ایجاد رابطه‌های عمیق‌تر عاطفی و حسی می‌شود و به افزایش اعتماد و همبستگی و سرمایه اجتماعی می‌انجامد.

تلفن همراه در مواقعی از حریم خصوصی فرد و حق لذت بردن از «بی‌اعتنایی مدنی»^۱ (مفهومی از گافمن) در موقعیت‌های شلوغ و پُرجمعیت که فرد میان تعدادی زیادی غریبه قرار دارد، دفاع می‌کند (هدن، ۲۰۰۰ و کوپر، ۲۰۰۰). به‌خصوص همراه داشتن آن برای زنانی که تمایل ندارند خود را در محیط‌های عمومی تنها نشان دهند، امتیازاتی به همراه دارد. تنها بودن از سویی دلالت بر سرمایه اجتماعی کمتر دارد و از سوی دیگر ممکن است آنان را در معرض مزاحمت مردان بیگانه قرار دهد؛ در چنین وضعیتی تلفن همراه وسیله بسیار سودمندی تلقی می‌شود که انتقال‌دهنده این پیام است که اگرچه من به لحاظ فیزیکی تنها هستم، اما هر لحظه در شبکه روابط اجتماعی خود قرار دارم. فاکس در پژوهش خود می‌گوید در مطالعات میدانی متوجه شده زنانی که تنها زندگی می‌کنند، به‌طور فزاینده‌ای از تلفن همراه به‌عنوان سپر و محافظی در برابر محیط پیرامون خود استفاده می‌کنند (فاکس، ۲۰۰۱).

این ویژگی تلفن همراه می‌تواند تا حدی به محدود شدن روابط اجتماعی نیز بینجامد. از آنجا که همیشه امکان تماس با افراد آشنا وجود دارد، فرد در هر محیطی، هنوز در روابط اجتماعی قبلی خود قرار دارد. در واقع تلفن همراه که برخلاف تلفن ثابت، شماره آن معمولاً در اختیار دوستان بسیار نزدیک قرار دارد، می‌تواند در برابر جذب افراد در شبکه‌های اجتماعی جدید نوعی مانع باشد و او را در شبکه‌های از پیش موجود تثبیت کند. اما از سوی دیگر با حذف قیدهای زمانی و مکانی، قابلیت جدیدی به اجتماعات انسانی می‌بخشد.

از دیگر مشخصه‌های قابل بررسی تلفن همراه، زبان‌های خاص و غیراستاندارد است. برخلاف تلفن ثابت که الگوهای ثابت و یکسان زبان را به همراه داشت (برای مثال الو... چه خبر... سلام برسونین) تلفن همراه زبان‌های متفاوت و خاصی را که در هر حلقه‌های دوستانه مورد استفاده قرار می‌گیرد و از یکدیگر متمایز هستند، رواج داده است. این مشخصه به‌خصوص در پیام‌های کوتاه مشاهده می‌شود (گسر، ۲۰۰۴).

تلفن همراه در اضطراب‌ها و فشارهای ناشی از نقش‌های مختلف اجتماعی افراد، تأثیر متضادی دارد. همان‌طور که بسیاری از جامعه‌شناسان نشان داده‌اند، در جوامع مدرن افراد

مجبورند نقش‌های متفاوت اجتماعی را بر عهده بگیرند. تلفن همراه می‌تواند در انعطاف‌پذیری این نقش‌های مختلف نقش مثبتی داشته باشد و این امکان را به افراد می‌بخشد تا بدون نیاز به تغییر مکان، نقش‌های خود را تغییر دهند؛ برای مثال زنان می‌توانند در محل کار، نقش مادری را نیز ایفا کنند یا در خانه کار کنند. در این معنا، تلفن همراه یک فناوری پُست مدرن است که به مخدوش کردن این مرزبندی‌ها کمک می‌کند.

تلفن همراه همچون بسیاری از فناوری‌های نوین، با ارائه گزینه‌های بیشتر و متنوع‌تر به فرد یا گروه اجتماعی، قدرت بیشتری به آنها می‌دهد اما در تمام این موارد، افزایش آزادی و خودمختاری، مسئولیت اجتماعی و کنترل اجتماعی را نیز افزایش می‌دهد. به‌عنوان مثال دیگر نمی‌توان برای تأخیر در تماس‌ها، نبود امکان تماس را بهانه کرد.

پژوهشی که در فنلاند بر استفاده نوجوانان از تلفن همراه انجام پذیرفته نشان می‌دهد فرستندگان پیام‌های کوتاه انتظار دارند در ۱۵ تا ۳۰ دقیقه پاسخی دریافت کنند. انتظار می‌رود پاسخ‌هایی که بعد از این مدت ارسال می‌شوند، همراه با نوعی معذرت‌خواهی باشند (کاسسینیمی و روتیانن ۲۰۰۲: ۱۸۶).

در حقیقت تلفن همراه موجب شده پاسخگوتر باشیم، چه در برابر کنش‌هایمان و چه در برابر افرادی که فرض می‌شود در برابر آنها مسئولیم؛ در نتیجه هرچه بیشتر به سوژه‌ای برای کنترل اجتماعی تبدیل می‌شویم (کاتر، ۱۹۹۹: ۱۷). البته این ویژگی می‌تواند در مورد جوانان به اعمال کنترل و اقتدار بیشتر والدین و افزایش نظارت آنها منجر شود. به نظر می‌رسد حداقل یکی از دلایلی که در ایران منجر می‌شود والدین برای فرزندان جوان خود تلفن همراه خریداری کنند، تمایل آنها به نظارت و کنترل بیشتر آنهاست.

از سوی دیگر، تلفن همراه موجب گسترده‌تر شدن سطوح ثانوی در روابط اجتماعی می‌شود؛ حوزه‌ای از روابط ضعیف‌تر که تنها در شرایط خاص فعال می‌شود. مانند زمانی که در جستجوی شغل یا آپارتمان جدید هستیم. با این حال تلفن همراه به تقویت روابط نزدیک میان افراد نیز کمک می‌کند. این کار از طریق برقراری روابط در مواقعی که افراد از نظر مکانی با یکدیگر فاصله دارند، صورت پذیرد (گرگن؛ ۲۰۰۲: ۲۳۷).

کوکس و لئونارد، دو پژوهشگر استرالیایی در پژوهشی تجربی نشان می‌دهند ارتباطات تلفنی موجب بزرگ‌تر شدن شبکه اجتماعی میان افراد از طریق امکان برقراری ارتباطاتی می‌شوند که به صورت چهره‌به‌چهره مقدور نیست (کوکس و لئونارد، ۱۹۹۰).

مکالمه با تلفن ثابت جانشینی برای روابط چهره‌به‌چهره محسوب می‌شود (لیکوپ و هیورتن؛ ۲۰۰۲: ۱۰۶). اگر چه تلفن همراه نمی‌تواند چنین نقشی داشته باشد، اما می‌تواند از طریق تماس‌های کوتاه و مداوم به تقویت و استحکام این روابط کمک کند. تأثیر دیگر تلفن همراه بر الگوهای ارتباطی، به پیام‌های متنی کوتاه (SMS) مربوط می‌شود. این پیام‌ها در ارتباطات دوستانه و صمیمانه نقش مهمی دارند. در این نوع ارتباطات که به واسطه شناخت زیاد طرفین از یکدیگر، امکان ارتباط به وسیله حداقل کلمات وجود دارد، طرفین، متن دریافت‌شده را به واسطه آشنایی با پس‌زمینه مربوطه به راحتی رمزگشایی می‌کنند. در این موارد معمولاً زبان‌های خاصی به وجود می‌آید که در میان گروه‌های مختلف، متفاوت است و تنها اعضا می‌توانند به معنای پیام‌های ردوبدل شده، پی ببرند. جوانان بیشتر از این زبان‌ها استفاده می‌کنند و می‌توان گفت این زبان‌ها علاوه بر تسهیل ارتباط، نقش هویت‌بخشی را نیز در جوانان ایفا می‌کنند. یکی از مزیت‌های پیام‌های متنی آن است که نیازی به ابراز واکنش فوری و بلاواسطه نیست. می‌توان پاسخ به این دست تماس‌ها را به زمان مناسب موکول کرد. سرعت و آسانی ارتباط متنی از این طریق، نسبت به دیگر اشکال ارتباط متنی همچون نامه، مزیت ایجاد می‌کند. همچنین کم‌هزینه بودن آن، عامل جذابی به خصوص برای جوانان است که اغلب از نظر مالی مستقل نیستند.

مدیریت زمان و برنامه‌ریزی شخصی

یکی از فرایندهای مهم در جوامع امروزی، برنامه‌ریزی برای فعالیت‌های روزانه است. هریک از ما برای فعالیت‌های روزانه خود در حال برنامه‌ریزی هستیم؛ اینکه برای فعالیت‌های کاری یا شخصی خود به چه مکان‌هایی برویم و چه کسانی را در چه زمان‌هایی ملاقات کنیم. تنظیم فعالیت‌های گوناگون یکی از مهارت‌های افراد در عصر کنونی است. تماس‌های ناگهانی و غیرمترقبه تلفن همراه موجب می‌شود برنامه‌ریزی‌های شخصی هر لحظه دچار تجدیدنظر شوند. هر لحظه امکان دارد که تماسی، برنامه‌ریزی قبلی را به هم بریزد و ضرورت برنامه‌ریزی جدیدی را ایجاد کند. در نتیجه افراد باید توانایی مدیریتی این تغییرها را داشته باشند. این مسئله از یک طرف می‌تواند مهارت انسان‌ها را در عصر کنونی افزایش دهد اما از سوی دیگر، فشار و اضطراب ناشی از موقتی بودن برنامه‌ریزی‌ها و امکان به هم خوردن برنامه‌ها، به او فشار وارد می‌کند. تأثیر تلفن همراه به ایجاد برخی دگرگونی‌ها در جامعه منجر می‌شود مثلاً جامعه‌ای غیرمنعطف به جامعه‌ای انعطاف‌پذیر تبدیل می‌شود که به شدت سیال و منعطف است اما در

چنین جامعه‌ای تأثیر حال و آینده بر فعالیت‌های ما کم‌رنگ و در مقابل، تأثیر زمان حال بر فعالیت‌ها پررنگ‌تر می‌شود؛ این مسئله‌ای است که فردریک جیمسون، منتقد فرهنگی معاصر نیز بدون اینکه به تلفن همراه بپردازد، به آن اشاره و مفهوم‌پردازی کرده است (جیمسون، ۱۹۹۸). وی «ضعیف شدن تاریخمندی» را یکی از عناصر منطق فرهنگی جدیدی می‌داند که آن را پُست‌مدرنیسم می‌نامد. در این منطق فرهنگی که اکنون منطق فرهنگی مسلط در جوامع است، اهمیت تاریخ روزبه‌روز کاهش می‌یابد و نیازهای زمان حال تنها منبع تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات می‌شود. به این ترتیب اشخاص به تاریخی که زمان حال آنها را شکل داده و همچنین آینده‌ای که قابل برنامه‌ریزی است و آنها در ساخت آن نقش دارند، بسیار کمتر توجه می‌کنند. البته جیمسون برای بحث خود از سینما و تلویزیون استفاده می‌کند، اما تلفن همراه نیز می‌تواند مؤیدی بر این بحث باشد.

تلفن ثابت بیش از آنکه به فرد معینی متعلق باشد، به مکان معینی تعلق دارد؛ در نتیجه بیشتر به ارتباطات غیرشخصی ساختار می‌دهد. مثال مشخص آن، استفاده در سازمان‌های بوروکراتیک یا نهادهای رسمی تری چون خانواده است. در مقابل، تلفن همراه به روند فردی شدن کمک می‌کند؛ روندی که افراد طی آن تا اندازه زیادی از وابستگی به ساختارهای انعطاف‌ناپذیر رها می‌شوند. این ویژگی تلفن همراه با تحولات جدید در سازمان‌ها منطبق است که به سمت عدم تمرکز، افقی شدن روابط و سلسله‌مراتب‌زدایی پیش می‌رود. از سوی دیگر، تضعیف نهادهایی چون خانواده در غرب که اقتدار نهادی خود را از دست داده، و استقلال هرچه بیشتر افراد به‌خصوص جوانان، تحولاتی هم‌سو با کاربرد تلفن همراه هستند و یکدیگر را تقویت می‌کنند.

با توجه به مفاهیم نظری و مباحثی که مطرح شد، چارچوب مفهومی هدایت‌کننده پژوهش حاضر، بیش از آنکه به دنبال تبیین تکنولوژیکی نقش رسانه‌های جدید در روابط و تعامل‌های اجتماعی باشد، مبتنی بر رویکردهایی است که در مطالعه اثرات رسانه‌ها به عوامل اجتماعی و نیز نقش کنشگر توجه بیشتری نشان می‌دهند. بر این اساس، دو رویکرد سازه‌گرایی اجتماعی و تفسیری و نیز مدل نظری «استفاده و کسب لذت» چارچوب قالب را در تحلیل گزارش تشکیل می‌دهند. سنت تفسیری و سازه‌گرایی اجتماعی، تلاشی است برای تبیین نحوه ارتباط، فهم و تفسیر افراد از فناوری تلفن همراه، تخصیص آن و سازوکارهای این فرایند. این رویکرد،

1. Social Constructivism

تأثیرات مرتبط با تلفن همراه را تابع متن یا تفسیر و فهم کاربران و افراد حاضر در حوزه ارتباط دانسته و ساخت‌های اجتماعی را تعیین‌کننده معنای ارتباط می‌داند؛ اگرچه همزمان به نقش انتخاب، اراده و استقلال فرد در تعامل با متن و ساختار اجتماعی توجه دارد. در تفسیر یافته‌های کیفی پژوهش حاضر از این رویکرد استفاده برده‌ایم.

همچنین برای فهم دلایل، انگیزه‌ها و استقبال جوانان از تلفن همراه و فرصت‌ها و محدودیت‌هایی که این رسانه در زندگی روزمره متوجه آنها ساخته است، مدل توصیفی و اکتشافی رایج «استفاده و کسب لذت» را مورد توجه قرار داده‌ایم. بدیهی است انتخاب این دو رویکرد به معنای انحصاری بودن تحلیل‌های تفسیری برای یافته‌های کیفی یا استفاده انحصاری از تحلیل‌های توصیفی برای اطلاعات کمی آن نیست. مقاله حاضر در نهایت به دنبال نشان دادن این نکته است که فرصت‌ها و امکاناتی که تلفن همراه در اختیار جوانان گذاشته، چه ضرورت‌های واقعی و یا بالقوه‌ای را در زندگی روزمره و فرهنگ آنان بر جای می‌گذارد.

روش پژوهش

مطالعه حاضر همزمان از روش‌های کمی و کیفی بهره می‌برد. با توجه به مغفول ماندن موضوع تلفن همراه در پژوهش‌های اجتماعی ایران، دسترسی به اطلاعات اولیه درخصوص نگرش‌ها نسبت به تلفن همراه، فواید و رضایتمندی حاصل از آن برای جوانان و نیز ارزیابی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای چون جنسیت، سن، پایگاه اقتصادی و اجتماعی و دیگر متغیرهای فردی و استفاده از روش‌های پیمایشی ضروری به نظر می‌رسید.

از سوی دیگر، ضرورت پرداختن به سؤال‌هایی از جمله نحوه برقراری ارتباط و رفتار با تلفن همراه و ضرورت‌های استفاده از این رسانه در هویت‌یابی و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی جوانان و نیز آثار آن بر استقلال‌یابی، روابط قدرت و معانی ذهنی جوانان در تعامل‌های روزمره خود با خانواده و اجتماع، توجه به اطلاعات و تحلیل کیفی را موجه جلوه می‌دهد. با توجه به این ملاحظه‌ها، پژوهش حاضر بر اساس پیمایش غیراحتمالی متشکل از ۲۸۹ جوان ۱۶ تا ۳۰ ساله شهر تهران که در زمستان ۱۳۸۳ مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و نیز مصاحبه‌های انفرادی به شیوه مسئله‌محور بر ۲۵ نمونه از جوانان منتخب صورت گرفته است.

در جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه‌ای، تلاش شد به‌منظور مقایسه‌پذیری و تفسیر دقیق‌تر نتایج برحسب ویژگی‌هایی نظیر جنسیت، سن و منطقه محل سکونت در شهر، توزیع متعادل

از جوانان صورت گیرد. انتخاب نمونه از میان جوانان، عموماً در فضای عمومی شهر (خیابان‌ها و معابر عمومی، مراکز خرید، پارک‌ها) و تنها با شرط داشتن تلفن همراه صورت گرفته است. به این ترتیب اگرچه نتایج بخش پیمایشی پژوهش به لحاظ آماری تعمیم‌پذیر نیست، با این حال با توجه به دقت در انتخاب نمونه‌ای «نرمال» از جوانان استفاده‌کننده از تلفن همراه، می‌توان نتایج آن را با احتیاط به یک نمونه احتمالی نزدیک دانست. از مجموع پاسخگویان، ۵۱ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. میانگین سنی نمونه ۲۳ سال است که از میان آنها ۲۱ درصد دارای مدرک دیپلم، ۱۶ درصد دارای فوق دیپلم و ۵۳ درصد دارای مدرک کارشناسی هستند.

بخش کیفی پژوهش که مقاله حاضر عموماً انعکاس‌دهنده نتایج آن است، بر مصاحبه‌های نیمه‌استاندارد و مسئله‌محور با ۲۵ جوان مبتنی است که از نظر ویژگی‌های نوعی برای پژوهش و تحلیل‌های نظری حائز اهمیت تشخیص داده شده‌اند. افراد انتخاب‌شده همگی به همکاری و بحث در موضوع پژوهش علاقه‌مند بوده‌اند و از نظر تنوع در استفاده، وابستگی به تلفن همراه و تأثیرپذیری از آن، «برجسته» تشخیص داده شده‌اند. از جمله محورهای مصاحبه «نگرش نسبت به تلفن همراه»، تأثیر آن در زندگی روزمره و تعاملات اجتماعی، استفاده‌های فراغتی از آن، تأثیر بر استقلال و انتخاب فردی، تأثیر بر شبکه‌های دوستی (افراد همجنس و غیرهمجنس) بوده است. در کدگذاری اطلاعات، مصاحبه، محورها و مضامین انتخابی مورد سؤال که در راهنمای مصاحبه تنظیم شده بود، مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس در تنظیم گزارش عموماً از شیوه تحلیل منظم مضمونی^۱ استفاده شده است.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش حاضر را می‌توان در ۷ بخش مورد بحث قرار داد که با محورهای اصلی سؤالات پژوهش متناظر هستند. در بخش نخست با عنوان «مالکیت تلفن همراه؛ دارا و ندار»، به مسئله منبع مالی جوانان برای خرید تلفن همراه پرداخته می‌شود. سپس در بخش «امکانات و فرصت‌ها: از ارتباط‌های ضروری تا لذت» به امکانات و فرصت‌هایی که تلفن همراه در اختیار جوانان قرار می‌دهد، پرداخته‌ایم. در بخش «کمک به شکل‌گیری فردیت در جوانان» تأثیر تلفن همراه بر آزادی، انتخاب و استقلال جوانان بررسی می‌شود. بخش «شبکه‌های دوستی، روابط ممنوعه» به تأثیر تلفن همراه در ارتباطات جوانان با گروه‌های دوستی می‌پردازد. «چهره تاریک

1. Systematic Thematic Analysis

فناوری: خلوت آدمی به افسانه تبدیل می‌شود»، بخشی است که به اضطراب‌ها و نگرانی‌های ناشی از این فناوری نوین می‌پردازد. «مدل گوشی تلفن؛ کسب تمایز یا مصرف نمایی»، به ارزش‌گذاری‌های اجتماعی و رقابت بر سر منزلت در میان جوانان می‌پردازد و آخرین بخش یعنی پیام کوتاه، «از اطلاع‌رسانی تا سرگرمی»، نگاهی به کارکردهای تفریحی - فراغتی تلفن همراه دارد.

مالکیت تلفن همراه: دارا و ندار

استفاده از تلفن همراه به شکل تنگاتنگی با مالکیت آن گره خورده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در بیش از ۴۷ درصد موارد، خانواده‌ها برای جوانان تلفن همراه خریده‌اند و حدود ۴۰ درصد نیز اظهار کرده‌اند با بودجه خود آن را خریداری کرده‌اند. برای درصد کمی از جوانان نیز (۶/۷ درصد)، دوستان غیرهمجنس منبع تهیه تلفن همراه بوده‌اند. شرایط اقتصادی متفاوت، فرمول‌های مختلفی را برای خرید سیم‌کارت و گوشی و نیز پرداخت هزینه‌های مکالمه پیش روی جوانان قرار می‌دهد. برخی از نمونه‌های پژوهش، تنها گوشی را خود خریده‌اند و سیم‌کارت را از والدین یا دیگر اعضای خانواده گرفته‌اند. به همین ترتیب در خصوص پرداخت هزینه‌های مکالمه نیز وضعیت اقتصادی و جنسیت است که انتخاب، عاملیت و رفتار جوانان با تلفن همراه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برخی پاسخگویان به تجربه «بازداشت موقتی» تلفن همراه خود به دلیل هزینه‌های بالای مکالمه و گاه (برای نمونه‌هایی کوچک از دختران) به دلیل گفتگو با پسران غریبه اشاره کرده‌اند. یافته‌های پیمایش نشان می‌دهد متوسط هزینه ماهیانه مکالمه‌های جوانان ۳۵ هزار تومان است. به نظر می‌رسد این رقم که از هزینه‌های متوسط مشترکان همراه در همه گروه‌های سنی بالاتر است، نشان‌دهنده استفاده‌های تفننی، دوستانه و برقراری ارتباط برای دریافت حمایت و همدلی است. ۵۳ درصد پاسخگویان، خود هزینه مکالماتشان را پرداخت می‌کنند. بالا بودن هزینه مکالمات و مشکلات تبعی آن برای جوانان، استفاده از پیام‌های کوتاه را رواج داده به گونه‌ای که ۸۵ درصد پاسخگویان از آن استفاده می‌کنند.

معصومه می‌گوید: «از پیام کوتاه زیاد استفاده می‌کنم. مهم‌ترین دلیلش آن است که هزینه را کم می‌کند...» بسیاری از دیگر پاسخگویان که همراه با خانواده زندگی می‌کنند یا شاغل نیستند، همین نظر را دارند. اما جوانانی که شاغل هستند، کمتر از پیام کوتاه استفاده می‌کنند.

«من پیام کوتاه را خیلی دیر گرفتم، شاید یک ماه باشد. خیلی هم علاقه‌ای ندارم و بیشتر استفاده تفریحی دارد. مثلاً جوک‌هایی که دوستان برایم می‌فرستند، یا جوک‌هایی که من می‌فرستم. یکی از دلایل اینکه از آن استفاده نمی‌کنم، این است که تایپ کردن روی گوشی برایم سخت است و ترجیح می‌دهم به جای آن تماس کوتاهی داشته باشم». بررسی سایر مصاحبه‌ها نیز الگوی مطرح شده را تقویت می‌کند.

امکانات و فرصت‌ها: از ارتباط‌های ضروری تا لذت

در پاسخ به این سؤال که تلفن همراه چه امکاناتی به آنها داده است، جوانان به نکته‌های مختلفی اشاره کرده‌اند.

سمیه دختر جوان تهرانی می‌گوید: «در شرایطی که نیاز داری به کسی خبر بدهی، سرعت عمل دارد. بهتر از این است که بخواهی از تلفن‌های عمومی استفاده کنی، البته در صورتی که مخبرات همکاری کند». سالومه ۲۳ ساله می‌گوید: «همیشه در دسترس هستم؛ همه می‌توانند مرا را راحت پیدا کنند. هر وقت آدم به تلفن نیاز دارد لازم نیست دو ساعت منتظر تلفن بشود. از پیام کوتاه هم می‌تواند استفاده کند». فردین ۳۱ ساله: «ارتباطات را راحت می‌کند. در زمینه کاری هم خیلی خوب است. کارها را راحت می‌کند، مثلاً «خیلی اوقات که برای کار نیاز است جایی باشی، با تلفن همراه می‌شود مسئله را حل کرد. همیشه هم در دسترس هستی». هانیه ۲۳ ساله: «بیرون که باشی، همیشه در دسترس هستی، در خانه هم، همه وقت می‌توانی از آن استفاده کنی، حالا چه آخر شب باشد یا هر وقتی که از تلفن عمومی خانه نمی‌توانی استفاده کنی. شماره را به کسانی می‌دهم که تمایل ندارم شماره خانه را به آنها بدهم». پیام، ۲۷ ساله: «توجیه اقتصادی برای خریدش داشتم. کارم جوری است که ارتباطات هر چه بیشتر باشد، هر چه بیشتر در دسترس باشی، تبعات اقتصادی دارد. بخشی این است، بخشی اینکه در گسترش روابط دوستی و عاطفی هم مؤثر است». مریم ۲۱ ساله: «... آدم با تلفن همراه احساس امنیت می‌کند...». محمود دانشجوی سال دوم دانشگاه آزاد: «خیلی مفید است به خصوص در مسافرت. خیلی از دردسرها را کم می‌کند. می‌توانی بگویی چه زمانی می‌رسی، چه وقت حرکت کردی، اگر دیروقت به جایی برسی تلفن داری که به تاکسی زنگ بزنی و از نگرانی در بیایی. چون شماره‌اش ثابت است و همیشه با آدم است، دوستان قدیمی را حفظ می‌کنی مثلاً بعد از دو سه سال کسی می‌تواند به راحتی با شما تماس بگیرد».

به این ترتیب مزایایی مانند در دسترس بودن، سرعت و آسانی برقراری ارتباطات، صرفه‌جویی در زمان، هماهنگی بهتر در کارها، برقراری روابط دور از نظارت خانواده، گسترش روابط دوستی و عاطفی، احساس امنیت و اعتماد به نفس، موجب شده تلفن همراه به ابزار مهم و تعیین‌کننده‌ای در زندگی روزمره تبدیل شود؛ به طوری که ۷۱ درصد پاسخگویان اظهار کرده‌اند نبودن آن را حس می‌کنند و ۶۵ درصد نیز معتقدند زیاد به آن عادت کرده‌اند.

نکته جالب توجه آن است که در ماه‌های نخستین استفاده از تلفن همراه، اغلب به در دسترس بودن و برقراری سریع و آسان ارتباط تلفنی اشاره می‌شود اما با افزایش مدت استفاده، کارکردهای اجتماعی تری مثل گسترش روابط دوستی و عاطفی نیز مطرح می‌شود.

از سوی دیگر در پاسخ به این سؤال که «اگر تلفن همراهت را از دست بدهی، چه اتفاقی می‌افتد»، پاسخگویان به جنبه‌های دیگری اشاره می‌کنند. دختر جوانی می‌گوید: «احساس کمبود می‌کنم، چون فکر می‌کنم به آن نیازمندم». دختر دیگری می‌گوید: «بسیار بسیار ناراحت می‌شوم، چون نمی‌توانم دم به دقیقه به همه زنگ بزنم، به خصوص جنس مخالف. دوستانم هم نمی‌توانند راحت پیدا کنیم. برای کسی که خیلی اجتماعی است و دم به دقیقه باید کارهایش را با دوستانش هماهنگ کند، خیلی سخت می‌شود چون نمی‌تواند همدیگر را پیدا کند، زندگی مختل می‌شود». دیگری می‌گوید: «رابطه‌ام قطع می‌شود. مثلاً پیش آمده که مدتی موبایل نداشتم، رابطه‌ام را با خیلی از بچه‌ها از دست دادم، چون تابستان هم بود و دانشگاه تعطیل بود، با خیلی از دوستانم رابطه‌ای نداشتم. فکر می‌کنم تأثیر خیلی منفی می‌گذارد».

با نگاه به پاسخ‌هایی از این دست می‌توان میزان وابستگی به امکانات تلفن همراه را مشاهده کرد. از سوی دیگر مقایسه میان پاسخ کسانی که مدت کوتاهی از تلفن همراه استفاده می‌کنند و کسانی که مدت طولانی‌تری از آن استفاده کرده‌اند، به درک تغییر در دلایل و ضرورت استفاده از تلفن همراه کمک می‌کند.

دختر جوانی که تنها یک ماه است تلفن همراه خریده، در پاسخ به این سؤال می‌گوید: «اتفاق خاصی نمی‌افتد. شاید یک نیم‌روز ناراحت شوم، اما روی زندگی‌ام اصلاً تأثیری ندارد».

جوان دیگری که ۸ ماه است از تلفن همراه استفاده می‌کند، چنین پاسخ می‌دهد: «مزایایی که داشتم، از دست می‌دهم، اما خیلی برایم دشوار نمی‌شود، چون در همین مدت هم پیش آمده که مادرم گوشی من را بگیرد و برود شهرستان. احساس می‌کردم چیزی کم است، اما خیلی وحشتناک و سخت نبود».

اما پژمان که روزنامه‌نگار است و دو سال است از تلفن همراه استفاده می‌کند، می‌گوید: «به علت موقعیت کاری خاصی که دارم در واقع همه‌چیز را از دست می‌دهم، چون باید در دسترس باشم و دیگران هم در دسترس باشند. تقریباً به همین خاطر حاضرم از همه‌چیزم حتی از خوراکم بزنم اما این را داشته باشم».

و علی که شش سال است از تلفن همراه استفاده می‌کند، چنین پاسخ می‌دهد: «شماره تمام دوستانم را از دست می‌دهم. شاید بخشی از اعتماد به نفسم را در بعضی کارها از دست بدهم مثل موقعیت‌های اضطراری که با تلفن همراه حلشان می‌کردم، در این موارد اعتماد به نفسم کم می‌شود و دیگر اینکه یک ابزار ارتباطی را از دست می‌دهم».

مشاهده می‌شود درحالی‌که جوان اولی می‌گوید حداکثر یک نیم‌روز ناراحت خواهد شد و سپس همه‌چیز به روال سابق برمی‌گردد، فردی که مدتی طولانی از تلفن همراه استفاده کرده حاضر می‌شود از خوراک خود بزند اما تلفن همراهش را از دست ندهد؛ یا دیگری که می‌گوید تنها یک وسیله ارتباطی را از دست نمی‌دهد، بلکه دوستان و اعتماد به نفسم را نیز از دست خواهد داد.

همچنین جوانان شاغل آن را وسیله‌ای بسیار ضروری می‌دانند که نبودش را نمی‌توان متصور شد. مرتضی، جوانی که به بازاریابی اشتغال دارد و تنها چهار ماه است از تلفن همراه استفاده می‌کند، در پاسخ به این پرسش می‌گوید: «بدبخت می‌شوم، چون تمام کار من با تلفن همراه است...».

بدین ترتیب تلفن همراه با گذشت زمان، از ابزاری صرف برای برقراری سریع‌تر ارتباط فراتر می‌رود و در تاروپود زندگی روزمره جوانان می‌تند. یافته‌های پژوهش، رابطه معناداری را میان مدت استفاده از تلفن همراه و ایجاد وابستگی به آن نشان می‌دهد ($P: 0.05$ و 0.13 = Gamma) تا جایی که دیگر نمی‌توان این فناوری را از فرصت‌ها، دوستی‌ها، کار و حتی فراغت جوانان جدا کرد. تفریح و فراغت نیز جنبه دیگری از تلفن همراه است که در بخش‌های بعد به آن خواهیم پرداخت.

کمک به شکل‌گیری فردیت در جوانان

تلفن همراه همچون بسیاری دیگر از فناوری‌های نوین، آزادی و انتخاب فردی بیشتری را همراه می‌آورد، به افراد قدرت می‌دهد و استقلال بیشتری برایشان به ارمغان می‌آورد. با توجه به اینکه در سنین جوانی، میل به استقلال و آزادی بیشتری در جوانان وجود دارد و

ترجیح می‌دهند بیشتر وقت خود را بیرون از محیط خانواده و در جمع همسالان بگذرانند، تلفن همراه این امکان را به جوانان می‌دهد تا با برقراری تماس مداوم با خانواده، زمان‌های بیشتری را بیرون از خانه طی کنند، بدون آنکه نگرانی و اضطراب خانواده را برانگیزند. بیشتر جوانان مصاحبه‌شده این مسئله را محدودیت نمی‌دانند، بلکه آن را مثبت می‌بینند. البته در این میان، تفاوت‌های جنسیتی نیز قابل توجهند. پسران آزادی بیشتری کسب می‌کنند، درحالی‌که در مورد دختران، زمینه خانوادگی تعیین‌کننده است.

به‌عنوان مثال علی می‌گوید: «از همان ابتدا که تلفن همراه خریدم، تاکنون زندگی مستقلی داشته‌ام و نقش نظارتی یا نقش محدودکننده آن را حس نکرده‌ام چه در مورد خانواده و چه در مورد خانم بیشتر نقش رابطه داشتن و اطمینان‌بخش بودن، داشته است. به‌طورکلی بیشتر نقش تقویت‌کننده دارد تا نقش محدودکننده».

پژمان ۲۱ ساله در پاسخ به اینکه آیا تلفن همراه باعث محدودتر شدن او توسط خانواده شده یا نه، می‌گوید: «فکر نمی‌کنم با داشتن تلفن همراه محدودتر شده باشم، چون اولاً تلفن همراه تلفنی است که راحت می‌توان با آن دروغ گفت. از طرفی باعث آزادی بیشتر می‌شود و امکان عمل و ایجاد ارتباط با افراد بیشتری را به وجود می‌آورد».

سایر پاسخگویان پسر نیز این مسئله را تأیید می‌کنند، اما تجارب دختران تنوع بیشتری دارد. سمیه می‌گوید: «نه، اصلاً نه تنها محدودیت ایجاد نکرده بلکه از آنجا که وقتی بیرون هستی و قرار است دیر برگردی، می‌توانی به خانه اطلاع دهی، باعث آزادی بیشتر هم شده».

سالومه زمینه خانوادگی را در محدودیت و یا آزادی بیشتر تعیین‌کننده می‌داند: «در مورد خانواده‌هایی که زنگ می‌زنند دم به دقیقه بچه‌هایشان را چک می‌کنند، محدودکننده است. خوشبختانه خانواده من این‌طوری نیستند. اما خوب، مادرانی هستند که دائم زنگ می‌زنند به بچه‌هایشان که کجایی...»

سمیه می‌گوید: «نظارت خانواده، تقریباً بله. اینکه می‌دانند چه زمانی می‌روم خانه و چه زمانی بیرون می‌آیم. البته کمتر می‌توان گفت محدودیت. در واقع نوعی کنترل است».

احساس امنیت از دیگر ویژگی‌هایی است که جوانان از آن یاد می‌کنند. این مورد به‌خصوص برای دختران و زنان جوان صادق است؛ امنیتی که به آنان اجازه می‌دهد خود را بیشتر ابراز کنند و از وابستگی‌هایی که به دلیل فقدان امنیت ضروری است، رها شوند.

سمیه می‌گوید: «با تلفن همراه احساس امنیت دارم. اگر آن را از دست بدهم، احساس

کمبود می‌کنم چون فکر می‌کنم که به آن نیازمندم. گاهی اوقات که در خیابان شارژر تلفن همراهم تمام می‌شود و می‌خواهم به کسی اطلاع یا خبری بدهم و می‌بینم نمی‌توانم، احساس ناامنی دارم، چون شدیداً به آن عادت کرده‌ام». یا دختری ۱۹ ساله می‌گوید: «از وقتی تلفن همراه دارم، زیاد نمی‌ترسم که تنها سوار ماشین‌های شخصی بشوم، یا اینکه شب تا دیروقت بیرون باشم و تنها برگردم».

تلفن همراه برای مزاحمان این پیام را در خود دارد که «من تنها نیستم؛ هر لحظه می‌توانم با پلیس یا هر کس دیگری تماس بگیرم و کمک بخواهم.» در نتیجه تا حدی از مزاحمت‌های خیابانی برای دختران کاسته می‌شود. اما تأکید بر امنیت، منحصر به دختران نیست. فواد در پاسخ به این سؤال که آیا تلفن همراه باعث می‌شود احساس امنیت کنی، می‌گوید: «بله، به خصوص برای من. چون در بعضی جاها بوده‌ام که خانواده خیلی نگران می‌شود و یا در موقعیت‌هایی گیر کرده‌ام مثلاً زنگ می‌زنند که شنیده‌ایم دانشگاه شلوغ شده، تو کجایی و چکار می‌کنی... یا یکی دو بار که مشکل پیش آمده، سریع زنگ زدم خانه که بیایند کمک کنند یا اینکه، پیش آمده در اواخر شب پول نداشتم که سوار ماشین شوم، زنگ زده‌ام به بچه‌ها که با ماشین بیایند دنبالم». در کل اهمیت مسئله امنیت برای پسران کم‌رنگ‌تر است و به جای آن، تلفن همراه به افزایش اعتماد به نفس پسران جوان می‌انجامد. پیام می‌گوید: «زمانی که کالای کمیابی بود، به دست آوردن آن اعتماد به نفس می‌داد».

علی می‌گوید: «در مواجهه با موقعیت غیرقابل پیش‌بینی به من اعتماد به نفس می‌دهد. در کار من نمی‌تواند ابزار مناسبی برای قدرت‌بخشی باشد. در زندگی خصوصی، چون زیاد در سفر هستم و به نوعی زندگی تنهایی دارم و افراد زیادی نیستند که همیشه جویای حال من باشند و شاید من بیشتر نیاز دارم که با بقیه افراد ارتباط برقرار کنم، وجود آن کمی به من اعتماد به نفس می‌دهد که هر وقت بخواهم می‌توانم با دیگران ارتباط برقرار کنم». جوانان به استقلال بیشتر خود نیز اشاره کرده‌اند و با داشتن شماره‌ای شخصی، احساس استقلال بیشتری دارند. فواد در پاسخ به این سؤال که آیا تلفن همراه به استقلال تو کمک کرده، می‌گوید: «بله تأثیر داشته. مثلاً اگر کسی با من کار داشته باشد، دیگر نیاز نیست به خانه زنگ بزنم و با خانواده صحبت کند. مستقیم به خودم زنگ می‌زنند. یعنی استقلال بیشتر شده. به خصوص دخترها خیلی راحت‌تر به تلفن همراه زنگ می‌زنند، نه اینکه خانواده‌ام مشکل داشته باشند، چون خانواده‌ام بازی دارم، اما کلاً جامعه‌ای سنتی داریم و...».

دختر جوانی که با خانواده‌اش زندگی می‌کند در پاسخ به این سؤال که آیا پس از خرید تلفن همراه تغییری در نگاه دیگران به وجود آمده یا نه، می‌گوید: «بله. به‌عنوان فردی مستقل‌تر به من نگاه کرده‌اند».

اما علی‌که سال‌ها جدا از خانواده زندگی می‌کند، تأثیر چندانی نمی‌بیند: «در دوره‌ای که من هنوز زندگی مستقلی نداشتم، شاید وجود این ابزار به دردم می‌خورد، اما در دوره استقلالم در کنار تلفن همراه، تلفن ثابت هم بوده و من بیشتر مواقع از آن استفاده می‌کردم».

چنین به نظر می‌رسد که تلفن همراه، به‌خصوص برای جوانانی که هنوز با خانواده زندگی می‌کنند، استقلال بیشتری به همراه می‌آورد و به اعتمادبه‌نفس آنها در دوران پُر اضطراب ورود به جامعه یا محیط‌های کاری کمک می‌کند. در نتیجه فرایند فردیت‌یابی جوانان تقویت می‌شود.

شبکه‌های دوستی، روابط متنوعه

تلفن همراه با امکان حفظ ارتباط بدون محدودیت‌های مکانی و زمانی، در رابطه افراد با گروه‌هایی که به آنها تعلق دارد، افرادی که به تماس با آنها علاقه دارد و موارد مشابه، نقش بسیار مهمی دارد.

امکان تماس در هر مکان و شرایطی، تماس‌های مداوم و کوتاه و ارسال پیام‌های متنی کوتاه که معمولاً محبت‌آمیز و یا دوستانه‌اند، به روابطی که جوانان با دیگران دارند، عمق و صمیمیت بیشتری می‌بخشد. بسیاری از جوانان مورد مصاحبه به این مسئله اشاره کرده‌اند.

فواد که شبکه دوستی گسترده‌ای دارد می‌گوید: «روابط را محکم و نزدیک می‌کند. چون دسترسی به آنها را راحت می‌کند. مثلاً شب‌ها لازم نیست حتماً ساعت خاصی در خانه باشند. هر موقع شب هر جایی می‌شود با آنها قرار گذاشت و اگر خبر شوند، زنگ می‌زنند که بیا و...» یکی دیگر از جوانان پاسخگو می‌گوید: «خیلی از دوستی‌ها بدون تلفن همراه پایدار نمی‌ماند. مثلاً با کسی که چندی پیش خیلی صمیمی بودی، حالا او را کمتر می‌بینی، با تماس‌های گهگاهی دوستی‌تان حفظ می‌شود».

برخی پژوهش‌ها در کشورهای غربی نشان می‌دهد تلفن همراه به انزوای اجتماعی کمک می‌کند. استدلال این است که شخص با تلفن همراه، در هر موقعیت و مکانی در حالت ارتباطات قدیمی خود فرو می‌رود و نیازی به ایجاد روابط جدید نمی‌بیند؛ در نتیجه اگرچه روابط موجود عمیق‌تر شده و صمیمی‌تر می‌شوند، اما تلفن همراه مانعی در برابر روابط جدید شخص با دیگران ایجاد می‌کند. جوانان مورد مصاحبه در این زمینه نظرات متفاوتی داشتند.

دختر جوانی می‌گوید: «باعث آشنایی نمی‌شود، چون آدم باید به دیگران شماره بدهد تا به او زنگ بزنند، همین‌طور که شناسی کسی شماره نمی‌گیرد». اما سمیه می‌گوید: «باعث ارتباط بیشتر می‌شود چون در هر شرایطی در دسترس هستی و می‌توانی ارتباط بیشتر و صمیمانه‌تری داشته باشی. می‌تواند باعث شروع رابطه هم باشد».

یکی دیگر از جوانان می‌گوید: «به نظرم می‌تواند ابزاری باشد برای ادامه رابطه؛ یعنی می‌شود در هر زمانی با دیگران رابطه داشت و به این ترتیب رابطه را حفظ کرد. گاهی اوقات پیش می‌آید به‌طور گذرا با کسی برخورد می‌کنیم، اما آن‌قدر فرصت نداریم که رابطه را به شکل‌های دیگر محکم کنیم مثلاً آدرس خانه یا محل کارش را داشته باشیم و یا ایمیل نداشته باشد از همان ابتدا شماره منزلش را بدهد. تلفن همراه کمک می‌کند رابطه گذرا به یک رابطه پایدار تبدیل شود». همچنین تلفن همراه از نظر برخی پاسخگویان، فرصتی برای ایجاد ارتباطات جدید و از آن جمله رابطه با افراد غیر همجنس است.

فریدین دانشجوی دانشگاه آزاد می‌گوید: «در این زمینه هم همین‌طور است. ارتباطات را راحت می‌کند. در دانشگاه واحد مرکز، یکی از دوستانم بعضی اوقات تلفن همراه من را می‌گرفت و می‌برد. یک‌بار از او پرسیدم تلفن همراه من را برای چی می‌بری؟ گفت دخترها دوست دارند طرفشان تلفن همراه داشته باشد. او فکر می‌کرد شاید تلفن همراه نوعی منزلت اجتماعی و وجهه داشته باشد».

دختر دیگری می‌گوید: «خیلی از رابطه‌های من، به‌خصوص با جنس مخالف به دلیل وجود تلفن همراه ایجاد شده. شماره تلفن همراه را آدم راحت‌تر می‌دهد. توی مهمانی یا جایی که با یک نفر آشنا می‌شود. دردسر شماره خانه را هم ندارد. من قبلاً که تلفن همراه نداشتم معمولاً در این مواقع شماره خودم را نمی‌دادم و رابطه‌ای هم شکل نمی‌گرفت. اما حالا چرا! روابطم را خیلی زیادتر کرده». گرچه خود او این نوع روابط را سطحی و ناپایدار می‌داند.

فواد که راحت‌تر به روابط شخصی‌اش اشاره می‌کند، می‌گوید: «راحت‌تر است، چون الگوهای سنتی هنوز مقداری بر جای مانده و اگر بخواهند به خانه زنگ بزنند شاکمی می‌شوند، اما تلفن همراه شخصی است و اگر جنس مخالف تلفن همراه شخصی داشته باشد که ارتباط خیلی راحت‌تر است. برای خود من نه، باعث ایجاد رابطه‌ای برای شخص من نشده، اما در مورد بچه‌ها شنیده‌ام».

این الگو با الگوی مدنظر برخی جامعه‌شناسان غربی متفاوت است. به نظر می‌رسد در

جوامع غربی به جز در روابط کاری، شماره تلفن همراه برای افراد بسیار شخصی تر است و تنها در اختیار حلقه کوچکی از دوستان نزدیک قرار دارد اما در ایران، خلاف این امر صادق است. احتمالاً به دلیل برخی محدودیت‌ها در خانواده و کنترل و نظارت سختگیرانه بعضی از والدین بر جوانان، تلفن همراه کانال اصلی ارتباط با دیگران است. برای مثال، پسر جوانی در پاسخ به اینکه در ارتباطات جدید خود، شماره همراه خود را می‌دهد یا شماره تلفن ثابت خانه را می‌گوید: «تلفن همراهم را».

نتایج آماری پژوهش نشان می‌دهد بیش از ۳۷ درصد پاسخگویان دسترسی به تلفن همراه را زمینه‌ساز تماس بیشتر با افراد غیرهمجنس می‌دانند. علاوه بر این، ۵۸ درصد معتقدند با دوستان غیرهمجنس در تماس هستند. به این ترتیب تلفن همراه، گستره تماس‌های جوانان با افراد همجنس و غیرهمجنس را افزایش داده و فرصت‌های بیشتری را برای آشنایی با افراد جدید ایجاد می‌کند.

چهره تاریک فناوری: خلوت آدمی به افسانه تبدیل می‌شود

کمتر فناوری را می‌توان سراغ گرفت که صرفاً سودمند و مفید باشد. گرچه بیشتر فناوری‌ها برای استفاده انسان و غلبه بر ناتوانایی‌های بیولوژیکی وی طراحی و ساخته شده‌اند و منظور سازندگان آنها کمک به رفاه بشریت و افزایش توانمندی انسان‌ها بوده، اما به محض رواج و استفاده آنها، پیامدهای پیش‌بینی نشده‌ای ظهور می‌کند که به هیچ‌روی مطابق با خواست و برنامه سازندگان آن نبوده مانند تبدیل رادیو به ابزاری برای عروج فاشیسم در اروپا؛ چنانکه تلویزیون به همراه خود خشونت و پرخاشگری را به خردسالان و نوجوانان تحمیل کرد.

تلفن همراه نیز همزمان با گسترش جهانی کاربرد آن، نگرانی‌هایی را در مورد تأثیر آن بر جوامع و افراد به همراه آورده است. در این پژوهش سعی می‌شود زیان و دردهای این وسیله از دید کاربران آن مورد شناسایی قرار گیرد؛ سؤالاتی از قبیل اینکه مهم‌ترین دردهای آن برای جوانان چیست و آنها چه چیزی را در این امکان جدید منفی ارزیابی می‌کنند. این سؤالات می‌تواند به درک ما از تأثیر تلفن همراه در زندگی روزمره جوانان کمک کند.

برخی از پاسخ‌ها به این شرح است: سمیه می‌گوید: «از لحاظ علمی که گویا مشکل دارد، به خاطر امواجی که ایجاد می‌کند. از لحاظ ارتباط اجتماعی من فکر نمی‌کنم ضرری داشته باشد چون وقتی آدم نمی‌خواهد با کسی ارتباط داشته باشد، تلفن همراه را خاموش می‌کند».

فریدین که خودش هزینهٔ تلفنش را می‌پردازد، چنین می‌گوید: «اگر استفاده‌اش منطقی نداشته باشد، بله من اوایل خیلی پول بابت تلفن همراه می‌دادم، به خاطر مکالمه‌های طولانی؛ گو اینکه گاهی اوقات دوست نداری در دسترس باشی، اما در دسترسی».

پسر جوانی که کارشناس ارشد علوم اجتماعی است می‌گوید: «حوزهٔ خصوصی افراد را مخدوش می‌کند، مثل بقیهٔ وسایل ارتباط جمعی. بدون اینکه از تو اجازه بگیرند، فناوری وارد حریمت می‌شود. تلفن همراه هم چون همیشه همراهت است، هر وقت که بخواهند، در واقع وارد حریم خصوصی‌ات می‌شوند، درحالی‌که تلفن معمولی این‌طور نیست. دیگر اینکه هزینه‌هایش هم هست، چون به تدریج روابط خود را گسترش می‌دهی و به تدریج هزینه‌هایش بالا می‌رود».

فؤاد: «هزینه‌هایی زیاد، خط ندادن و... باعث اعصاب‌خردی می‌شود، چون هزینه می‌دهی، اما نمی‌توانی از امکاناتش استفاده کنی. گاهی اوقات هم پیش آمده که دوست دارم تنها باشم اما بچه‌ها زنگ می‌زنند و مجبورم حرف بزنم. بعضی وقت‌ها هم دوست ندارم با بعضی اشخاص حرف بزنم، اما خُب شماره، تلفن همراه را پیدا می‌کنند و زنگ می‌زنند که مجبور می‌شوم خاموش کنم».

پژمان هم به برخی موارد اشاره می‌کند: «می‌گویند تلفن همراه تنها وسیله‌ای است که در خصوصی‌ترین عرصه‌های زندگی افراد هم نفوذ کرده، چون آدم هر جا می‌رود، همراهش است. مثلاً می‌روی بانک یا مؤسسه‌ای که نوشته لطفاً تلفن همراه خود را خاموش کنید؛ حالا یا نمی‌بینی یا فراموش می‌کنی. وقتی همراهت زنگ می‌زنه، همه چپ‌چپ به تو نگاه می‌کنند که مگر نگفتیم خاموش کن. یا سر جلسهٔ امتحان یا موقع رانندگی که هم جریمه دارد و هم باعث به خطر افتادن جان آدم می‌شود. حتی در دستشویی هم ممکن است تلفن همراه زنگ بزنه! و تا آن جا هم نفوذ کرده».

مریم نیز از دردسرهای خاص دختران جوان می‌گوید: «یکی از دردسرهاش این است که شمارهٔ تلفن شما ممکن است دست اشخاصی بیفتد که دوست نداری. مزاحمت ایجاد می‌کنند... اوایل از دزدیدنش هم می‌ترسیدم. اینکه یک موتورسوار آنرا دزدی کند».

جدول صفحه بعد ارزیابی جوانان را از مزایا یا معایب تلفن همراه در نمونهٔ پیمایشی پژوهش

نشان می‌دهد:

گویه‌ها	کاملاً موافق	بی‌نظر	مخالف	کاملاً مخالف	میانگین دختران	میانگین پسران
تلفن همراه آزادی عمل زیادی به من داده است	۲۹/۷	۲۴/۲	۸/۳	۴/۵	۲/۳۶	۲/۳۰
تلفن همراه تحرک و سرعت انجام کارهایم را بالا برده است	۳۸/۷	۴۴/۶	۱۳/۱	۳/۱	۱/۹۰	۱/۷۱
تلفن همراه باعث شده در میان دوستان و آشنایان بیشتر مورد توجه قرار بگیرم	۱۲/۸	۱۱/۸	۳۶/۷	۲۵/۳	۳/۲۰	۳/۰۶
با تلفن همراه دیگر نگران کنترل خانواده بر مکالمات تلفنی‌ام نیستم	۱۳/۵	۱۵/۲	۳۳/۹	۲۳/۲	۳/۱۶	۲/۹۶
تلفن همراه باعث شده راحت‌تر با افراد غیرهمجنس ارتباط برقرار کنم	۲۰/۴	۲۲/۹	۳۰/۴	۱۲/۸	۲/۷۴	۲/۶۷
تلفن همراه احساس امنیت بیشتری به من داده است	۱۳/۸	۲۴/۹	۳۶/۳	۱۹/۰	۲/۶۶	۲/۸۷
تلفن همراه اعتمادبه‌نفسم را بالاتر برده است	۱۵/۲	۱۸/۰	۳۲/۲	۲۲/۱	۳/۰۱	۲/۹۲
با داشتن تلفن همراه خانواده‌ام نگرانم نمی‌شوند	۲۲/۱	۴۱/۳	۲۴/۶	۷/۶	۳/۱۳	۲/۲۹
با داشتن تلفن همراه احساس می‌کنم با زمان حرکت می‌کنم	۱۸/۳	۲۵/۶	۳۹/۸	۱۱/۸	۲/۶۴	۲/۴۷
تلفن همراه باعث شده دیگران کمتر در کارهایم دخالت کنند	۲۰/۸	۱۹/۴	۳۶/۳	۱۴/۲	۲/۸۰	۲/۵۷
با داشتن تلفن همراه دیگر احساس تنهایی به من دست نمی‌دهد	۱۳/۹	۱۱/۸	۳۱/۱	۲۷/۷	۳/۲۳	۳/۰۹
با تلفن همراه دیگر نیاز چندانی به ملاقات رودررو با دوستانم ندارم	۱۳/۸	۲۴/۶	۲۸/۴	۲۳/۲	۲/۹۰	۲/۸۴
تلفن همراه باعث شده پسرها کمتر مزاحمت تلفنی برایم ایجاد کنند (مخصوص دختران)	۱۲/۸	۱۱/۴	۴۸/۳	۱۷/۳	۳/۰۸	۲/۸۵
با داشتن تلفن همراه برای قرار گذاشتن با دوستانم معذب نمی‌شوم	۲۰/۴	۳۹/۴	۲۷/۰	۷/۳	۲/۴۳	۲/۲۸
تلفن همراه باعث شده خیلی از صحبت‌ها را تلفنی با خانواده‌ام مطرح کنم تا رودررو	۷/۶	۳/۸	۳۷/۷	۲۸/۲	۳/۲۴	۳/۰۹
تلفن همراه به دخترها هم مثل پسرها آزادی عمل می‌دهد	۱۵/۹	۱۸/۳	۳۴/۶	۲۰/۷	۲/۹۶	۲/۶۲
تلفن همراه مشکلاتی را که دختران برای ارتباط و سرگرمی دارند، تا اندازه‌ای جبران می‌کند	۱۴/۵	۱۶/۹	۳۱/۵	۲۳/۹	۱۳/۱	۲/۶۵
تلفن همراه باعث شده خانواده‌ام کمتر در مورد رفت‌وآمدهایم ایراد بگیرند	۸/۳	۲۰/۷	۳۹/۸	۲۰/۴	۳/۱۳	۲/۹۰
تلفن همراه دل و جرئت بیشتری هنگام رفت‌وآمد در شهر به من داده است	۷/۹	۲۳/۹	۳۲/۲	۲۴/۹	۱۱/۱	۳/۱۵
تلفن همراه دختران را از مزاحمت‌های معمول در باجه‌های تلفن همگانی خلاص کرده است	۲۱/۱	۳۵/۰	۳۰/۸	۸/۳	۲/۳۲	۲/۴۵

* کلیه اعداد به درصد است.

در واقع تلفن همراه همه فضاهای خصوصی و خلوت فرد را از بین می‌برد؛ همچنین فرد دیگر بر زمان و مکان مکالمه‌ها و روابط خود کنترلی ندارد. همیشه در دسترس بودن دو تأثیر منفی دارد: یکی تماس‌های ناخواسته است. تماس‌هایی از جانب افرادی که تمایلی به مکالمه با آنها وجود ندارد. حال به دلیل شخصیت‌شان یا اینکه انتظار می‌رود مکالمه به موقعیت‌های ناگوار بینجامد. در این موارد، پاسخگویان معمولاً از طیفی از تمهیدات برای فرار از پاسخگویی استفاده می‌کنند.

فردین در پاسخ به این سؤال چنین می‌گوید: «بله خیلی. در مواقعی که دوست ندارم جواب بدهم مثلاً وقتی شخص خاصی زنگ می‌زند یا خیلی خسته هستم یا وقتی می‌خواهم، تلفن همراه را جواب نمی‌دهم. در موقعیت‌های کاری برای فرار از دست رئیس و گاهی اوقات افراد خانواده و دوستان. به هر حال ارتباطات خطی که نیستند، فرازونشیب دارند. از آنجا که دوست ندارم طرفم فکر کند نخواسته‌ام جواب تلفن او را بدهم، بیشتر اوقات باطری تلفن را وقتی روشن است، بیرون می‌آورم تا طرفم فکر کند در دسترس نیستم. اگر هم این اتفاق بیافتد می‌گویم صدای زنگ را نشنیدم چون خوشبختانه تلفن همراه من صدای زنگ پایینی دارد».

یکی از دختران نیز می‌گوید: «بله خیلی. اولاً وقتی که حوصله حرف زدن با یکی را ندارم ثانیاً گاهی که خانواده زنگ بزند و نخواهم جوابشان را بدم؛ مثلاً مواقعی که با یکی بیرون باشم. ثالثاً کسی از جنس مخالف که زنگ بزند و من نخواهم جوابش را بدم یعنی وقت‌هایی که با کسی بیرون باشم یا جایی باشم که نخواهم بدانند».

مسئله دیگری که در دوسر ساز است، تداخل‌های نقشی است. جوانی که درگیر رابطه عاطفی با دیگری است، در ارتباط خود با وی زبان و لحنی مخصوص و واژگان و تکیه‌کلام‌هایی متفاوت را استفاده می‌کند. همین شخص در جمع دوستان و همکلاسی‌هایش، در محیط کاری یا خانواده، نقش‌های متفاوتی ایفا می‌کند. یکی از مهم‌ترین دوسرهای تلفن همراه آن است که نقش‌ها را از موقعیت فیزیکی جدا می‌کند. برای نمونه سر میز شام و در حلقه خانوادگی، دوستی با تماس خود ناگهان شخص را در دو فضای مختلف اما همزمان قرار می‌دهد. فضای فیزیکی خانوادگی و فضای ارتباطی دوستانه. از آنجا که صورت‌های نقش‌های مختلف با یکدیگر متفاوت و حتی گاه متضادند، این مسئله موجب اضطراب در افراد می‌شود.

سعید می‌گوید: «خانواده من روی روابط من با دخترها خیلی حساس هستند. وقتی در جمع خانواده هستم و دختری زنگ می‌زند، معمولاً تماس را قطع می‌کنم و می‌گویم خودش قطع

شد و بعداً چند تا فحش می‌دهم به مخبرات! بعد مخفیانه گوشی را خاموش می‌کنم تا دوباره زنگ نخورد. در تماس‌هایی از این نوع از جمع کناره می‌گیرم. ایرانی‌ها خیلی فضولند و به شدت مکالمات آدم را بررسی می‌کنند تا چیزی از آن بیرون بکشند. بقیه تماس‌هایم را در جمع جواب می‌دهم، مگر اینکه محیط رسمی باشد و جواب دادن صورت خوشی نداشته باشد».

فواد اما برخلاف او، ارتباط با دختر را مسئله‌ای نمی‌داند که باید پنهان کرد. علاوه بر این، خانواده به او آزادی زیادی داده‌اند. او می‌گوید: «اگر در جمعی باشم و حرف زدنم مزاحم جمع نباشد، ترجیح می‌دهم در جمع حرف بزنم، چون دوست ندارم جلب توجه کنم که دارم حرف خاصی می‌زنم. شخصاً اذیت نمی‌شوم که در یک جمع رسمی، مثلاً دوستم { غیرهمجنس } زنگ بزند، چون این را برای خودم حل کرده‌ام که زندگی آدم چندوجهی است، یک وجهی نیست. اگر جمع ناراحت نشود و از هم نپاشد، برای من مهم نیست که پیش خودشان چه فکری می‌کنند. در غیر این صورت، می‌روم یک گوشه‌ای حرف می‌زنم».

دختر نوجوانی می‌گوید: «بستگی دارد در جمع چه کسانی حضور داشته باشند. اگر جمع خانواده باشد، کناره می‌گیرم».

و یا برای پیام: «معمولاً سعی می‌کنم بروم کنار. چون شاید گوش دادن به حرف‌های من یک جور به آنها تحمیل شود. از طرف دیگر، شاید بحث خصوصی باشد و نخواهم بشنوند. به طور کلی در بیشتر ارتباطات به کناری می‌روم، چون بر تمرکز خودم و جمع تأثیر می‌گذارد».

چنانکه ملاحظه می‌شود، در شرایطی که شخص از موقعیتی که در آن قرار دارد، ناراحت است، معمولاً از جمع کناره می‌گیرد تا تنها در یک فضای نقشی قرار بگیرد. معمولاً جوانان ترجیح می‌دهند چهره خود را در روابط عاشقانه یا عاطفی، در محیط‌های دیگر پوشیده نگاه دارند اما در سایر موارد، معمولاً حساسیت خاصی ندارند. شاید به این علت که نقش‌های مختلف یک جوان، چندان با یکدیگر متعارض نیست. از سوی دیگر، این نقش‌ها از دید جامعه مورد قبول هستند. به طور مثال، برای خانواده قابل قبول است که فرزند آنها درگیر روابط عاطفی باشد (به جز خانواده‌های سنتی‌تر)، یا یک دانشجو بدون جلب توجه زیاد، می‌تواند جزء گروه هواداران فلان تیم ورزشی باشد؛ اما به عنوان مثال، کسی که معلم ریاضی یک دبیرستان است و همزمان پدر یا مادر نیز هست، به عنوان یک طرفدار دوآتشفه فلان تیم ورزشی دچار مشکلات زیادی خواهد بود.

مدل گوشی تلفن، کسب تمایز یا مصرف نمایشی

رواج تلفن همراه، فعالیت گسترده کارخانه‌ها و صنایع سازنده گوشی‌های تلفن همراه را در پی داشته است. انواع متعدد و مدل‌های مختلف، بازار را تسخیر کرده‌اند و جوانان از مهم‌ترین بازارهای هدف این تولیدکنندگان هستند. میل به نوجویی، متفاوت، برجسته بودن، جلب توجه و مواردی از این دست، از ویژگی‌هایی است که آنان را به مصرف‌کنندگان محبوب صنایع ساخت گوشی‌های همراه تبدیل کرده است. پرسش این است که گوشی تلفن همراه چه اهمیتی برای جوانان دارد؟ آنان چه استفاده‌ای می‌کنند؟ آیا وسیله‌ای برای فخرفروشی اجتماعی است؟ در شبکه روابط جوانان، گوشی‌ها چه نقشی دارند؟

سالومه دختر دانشجویی است که تا به حال سه گوشی عوض کرده است. او می‌گوید: «برای اینکه اولی، باتریش تمام شد، دومی از مد افتاده بود، عکس و فیلم نداشت. سومی هم که جدید است. مدل گوشی خیلی مهم است، برای اینکه رقابت است، هرکس مدل گوشی‌اش جدیدتر باشد، امکانات گوشی‌اش بیشتر باشد، بولونوس داشته باشد، عکس و فیلم داشته باشد، صفحه‌اش رنگی باشد، ظرفیت عکسش بیشتر باشد، مدل گوشی‌اش جدیدتر، خوشگل‌تر و گران‌تر باشد، برای پرستیژش اهمیت دارد، چون هر جا آدم گوشی‌اش را آورد همه نگاه می‌کنند ببینند مدلش و قیمتش چقدر است».

فردین ترجیح می‌دهد به جای به‌روزکردن گوشی، پولش را صرف چیزی دیگر کند: «همین یک گوشی را داشته‌ام که خیلی هم دوستش دارم، چون به نظرم خیلی خوش‌دست است، امکاناتش هم خوب است، به غیر از زنگش، بقیه‌اش خوب است. چون من کلاً ترجیح می‌دهم به جای خرید موبایل جدیدتر، کامپیوتر بگیرم، خوشبختانه با کسانی ارتباط دارم که به مدل گوشی من توجهی ندارند، برای خودم هم مهم نیست».

جوان دیگری که گوشی متوسطی دارد، درباره نوع نگاه به گوشی می‌گوید: «گوشی را عوض نکرده‌ام. اما بله، تأثیر دارد. به نوعی دوطرفه است، چون ارزش‌گذاری آدم‌ها بر گوشی، مثل بقیه چیزها مثل لباس است. من عوض نکرده‌ام، چون به این چیزها بی‌اعتنا هستم. یک دلیلش هم شبکه روابطی است که من در آنها هستم و به این مسائل بی‌اعتنا هستند».

علی هم درباره ارزش‌گذاری اجتماعی بر گوشی معتقد است: «چند جور می‌شود به این قضیه نگاه کرد. شاید موبایل هم نوع کوچک‌شده ماشین باشد؛ اگر بگویم که تأثیر ندارد، واقعاً این‌طور نیست. مثلاً کسی که ژیان دارد و کسی که مرسدس بنز دارد، هر دو وسایلی

دارند که راه می‌رود، مثل موبایل، همه موبایل‌ها زنگ می‌زنند اما کسی که مرسدس بنز دارد به نوعی وجهه اجتماعی و به نوعی کارت شناسایی اوست. چیزی که فرد را به محیط اطراف می‌شناساند، ظاهر فیزیکی اوست و شاید موبایل هم نمونه‌ای - نه به آن قدرت - اما مشابه آن باشد و حالا هم که تقریباً هر دو سه سال، گوشی‌های دست مردم کاملاً عوض می‌شود، یک جور مد هم هست».

به نظر می‌رسد اکثر جوانان تا اندازه‌ای اعتبار اجتماعی را با نوع گوشی مورد استفاده مرتبط می‌دانند. یکی از جوانان اشاره می‌کند «الان افراد حتی شده، پول قرض می‌کنند و گوشی می‌خرند». البته بسیاری اعتقاد دارند این مسئله در اوایل رواج تلفن همراه بیشتر صادق بوده، اما اکنون کم‌رنگ شده است؛ با این حال بیشتر جوانان معتقدند گوشی، نوعی معرف است و شخص را به دیگران می‌شناساند.

البته انتخاب و خرید گوشی به ترکیبی از عوامل مربوط می‌شود که از جمله آنها می‌توان به امکانات اضافی و مورد علاقه جوانان، نشان دادن ثروت و موقعیت اجتماعی، اولویت‌های ارزشی و فرهنگی گروه همسالان و دوستان نزدیک اشاره کرد.

پیام کوتاه، از اطلاع‌رسانی تا سرگرمی

تلفن همراه تنها وسیله‌ای برای مکالمه از راه دور نیست. سرویس پیام‌های متنی، از جمله خدماتی است که از طریق تلفن همراه می‌توان به آن دسترسی یافت. این سرویس در میان جوانان از محبوبیت زیادی برخوردار است و عمده‌ترین مصرف‌کننده آن جوانان هستند. پیام کوتاه مانند چت، نوعی فرهنگ خاص جوانی با زبان، واژه‌نامه و اختصارات و علائم و نشانه‌های مخصوص را شکل داده است. اگرچه نخستین موارد استفاده‌های آن اطلاع‌رسانی یا تنظیم قرار ملاقات بود اما این فناوری در دست جوانان تغییر شکل داده و اکنون غالباً سرگرمی، تفریح، مکاتبات عاشقانه و امثال آن را تداعی می‌کند.

سالمه در پاسخ به این سؤال که آیا از این سرویس استفاده می‌کند یا خیر، می‌گوید: «خیلی جوک می‌فرستیم. زمان‌هایی که نمی‌توانیم صحبت کنیم، مثلاً وقتی پشت رُل نشسته‌ایم و یا دستمان گیر است، بنده به جای حرف زدن، یک کوچولو پیام کوتاه می‌فرستم، ولی کاربرد پیام کوتاه جوک است!»

فردین می‌گوید: «زیاد. یکی اینکه هزینه‌های موبایل را پایین می‌آورد. یکی اینکه وقتی کسی

در دسترس نیست، پیغام می فرستی و به محض اینکه در دسترس قرار بگیری، می تواند پاسخ بدهد. تفنن و سرگرمی و سر به سر گذاشتن هم هست و بعضی حرف ها را که آدم نمی تواند رو در رو بگوید، می نویسد».

هانیه: «بله، به شدت. جوک که معمولاً همه استفاده می کنند، گاهی هم در شرایطی که نمی توانم صحبت کنم، یا دور و برم افرادی هستند که نمی توانم صحبت کنم یا مواقعی که شب دیر وقت است».

مریم می گوید: «برای ما دخترها خیلی خوب است. چیزهایی که نمی توانی بگویی یا گفتنش سخت است، چون از بچگی در محیطی سنتی بزرگ شده ای، با پیام کوتاه راحت می شود گفت، منظورم در ارتباط با پسرهاست. حالا چه حرف های خاص دونفره باشد، چه جوک های بی ادبانه...»

«به شدت»، «خیلی»، «زیاد»، این کلمات نشانگر محبوبیت و عمومیت این سرویس نزد جوانان است. پیام کوتاه حتی در سیاست هم تأثیرگذار شده است. تبلیغات برای کاندیداها در انتخابات گوناگون یا دعوت به عدم شرکت در انتخابات، بین گوشی های جوانان رد و بدل می شود. این سیاست با جوک های سیاسی نیز مخلوط می شود که گاه برنامه ریزی شده است. پیام کوتاه در کنار امکانات جدید گوشی ها، زنگ های متنوع و گاه خنده دار، انواع بازی ها، دوربین، فناوری بولوتوس، و...، تلفن همراه را از ابزاری صرفاً ارتباطی، به پایگاهی برای سرگرمی، لذت و فراغت بدل کرده است.

«مثلاً بچه ها از بولوتوس خیلی استفاده می کنند. یکی از تفریحات بچه ها این است که زنگ می زنند به موبایل همدیگر سر کلاس، تا استاد به آنها گیر بدهد و یا عکس و کاریکاتور می فرستند برای کل کلاس و همه بچه ها می خندند. یا زنگی را انتخاب می کنند که مسخره باشد و همه خنده شان بگیرد. این چیزها زیاد پیش می آید سر جلسه امتحان کسی که زودتر می آید، بیرون زنگ می زند تا موبایل طرف سر جلسه زنگ بخورد و جلسه امتحان به هم بریزد».

تلفن همراه یک فناوری عبوس نیست. استفاده جوانان، به آن رنگ جوانی زده است. اگر تلفن همراه به روند فردیت یابی، استقلال، اجتماعی شدن و لذت بخش شدن جوانی کمک کرده، جوانان نیز به رنگارنگی، تمایز و مردمی شدن این فناوری کمک کرده اند.

نتیجه گیری

نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها و پیمایش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد جوانان، در دسترس بودن، سرعت و سهولت برقراری ارتباط، صرفه‌جویی در زمان، هماهنگی کارها، برقراری روابط دور از نظارت خانواده، گسترش روابط دوستی و عاطفی، احساس امنیت و اعتماد به نفس را از جمله مهم‌ترین امکاناتی می‌دانند که تلفن همراه در اختیار آنها می‌گذارد.

در ماه‌های اولیه استفاده از تلفن همراه، بیشتر به در دسترس بودن و برقراری سریع و آسان ارتباط تلفنی اشاره می‌شود اما با افزایش مدت استفاده، کارکردهای اجتماعی تری چون گسترش روابط دوستی و عاطفی نیز به پاسخ‌های جوانان در این مورد اضافه می‌شود.

در نتیجه می‌توان مشاهده کرد با گذشت زمان، تلفن همراه از شکل ابزاری صرف برای برقراری سریع تر ارتباط خارج می‌شود و با تاروپود زندگی روزمره جوانان درهم می‌تند؛ تا جایی که می‌توان این را از امیدها، فرصت‌ها، دوستی‌ها، کار و حتی فراغت جوانان جدا کرد.

تلفن همراه، آزادی و استقلال بیشتری را - به خصوص در ارتباط با خانواده - برای جوانان فراهم می‌آورد و در دوران پراضطراب ورود به جامعه یا محیط‌های کاری، تا اندازه‌ای به آنان اعتماد به نفس بیشتری می‌دهد. همچنین به نوعی جایگزین خانواده یا سایر اشخاص نزدیکی می‌شود که بودن در کنار آنها به جوان احساس امنیت می‌دهد. از این رو فرایند فردیت یافتن جوان را تقویت می‌کند.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد برخلاف جوامع غربی که شماره تلفن همراه برای افراد بسیار شخصی‌تر است و تنها در اختیار حلقه کوچکی از دوستان نزدیک قرار دارد، در ایران کاملاً برعکس است. احتمالاً به دلیل محدودیت‌های موجود در خانواده و کنترل و نظارت سختگیرانه آنها بر جوانان، تلفن همراه کانال اصلی ارتباط جوانان با دیگر دوستان غیر همجنس خویش است.

یکی از مشکلات اجتماعی تلفن همراه آن است که فضاهای خصوصی و خلوت را از بین می‌برد. در واقع فرد به نوعی کنترل خود بر زمان و مکان مکالمات و روابط خود را از دست می‌دهد و این مسئله منجر به تشویش، اضطراب روحی دائم و دلهره می‌شود. جوانان ترجیح می‌دهند چهره خود را در روابط عاشقانه یا عاطفی در محیط‌های دیگر پوشیده نگاه دارند. در نتیجه، در چنین مواردی ترجیح می‌دهند دور از جمع با تلفن همراه صحبت کنند، اما معمولاً در سایر موارد حساسیت خاصی ندارند.

اکثر جوانان حاضر در این پژوهش، برای تلفن همراه اندازه‌ای از پرستیژ اجتماعی قائلند. البته بسیاری از آنان اعتقاد دارند این مسئله در اوایل رواج تلفن همراه، بیشتر صادق بوده اما اکنون کم‌رنگ‌تر شده است. با این وجود بیشتر جوانان اعتقاد دارند گوشی نوعی معرف است و شخص را به دیگران می‌شناساند.

همچنین بررسی داده‌های تحقیق نشان می‌دهد پیام کوتاه در کنار امکانات جدید گوشی‌ها، زنگ‌های متنوع و گاه خنده‌دار، انواع بازی‌ها، دوربین، فناوری بولوتوس، و... تلفن همراه را از ابزاری صرفاً ارتباطی خارج کرده و آن را به پایگاهی برای سرگرمی، لذت و فراغت بدل ساخته. با این حال تأثیرات این فناوری بر جوانان یک‌سویه نیست.

تلفن همراه به جوانان فرصت‌ها و امکانات جدیدی اعطا کرده، اما جوانان نیز تأثیراتی بر این فناوری نوظهور داشته‌اند. همان‌طور که گفته شد، «اگر تلفن همراه به روند فردیت یافتن، استقلال، اجتماعی شدن و لذت‌بخش شدن جوانی کمک کرده، جوانان نیز به رنگارنگی، تمایز و مردمی شدن این فناوری کمک کرده‌اند».

در مجموع حوزه تلفن همراه و جوانان، حوزه گسترده و جذابی است که برای شناخت جوانب مختلف آن، انجام پژوهش‌های بیشتر چه از منظر جامعه‌شناختی و چه از منظر مطالعات فرهنگی ضروری است. پژوهش در زمینه‌هایی چون کارکردهای تلفن همراه برای دختران جوان یا دانش‌آموزان، تحلیل محتوای پیام کوتاه و تأثیرات تلفن همراه بر الگوهای ارتباطی از حوزه‌هایی هستند که پژوهش درباره آنها ضروری است و به شناخت جامعه از بخش وسیعی از بدنه خود و همچنین تحولات اخیری که همه جنبه‌های زندگی ما را در می‌نوردند، کمک می‌کند. همان‌گونه که پژوهش حاضر نشان می‌دهد، هرگز نمی‌توان این پدیده‌ها را صرفاً فنی و تکنیکی دانست. این تحولات عمیقاً در روابط انسانی و اجتماعی ما تأثیر گذارند؛ اگر نمی‌خواهیم به فرمانبران بی‌چون و چرای فناوری تبدیل شویم، ضروری است پژوهشگران و مدیران اجتماعی و انسانی ما در روندهای نوظهور عصر جدید دخالت کنند و سکان این کشتی را متخصصان امور به دست اشخاص صرفاً فنی یا سودجویان و رهبران بازار نِسپارند.

منابع

- ریتزر، ج. (۱۳۷۷) *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، مترجم محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- Castells, M. (1999) *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell.
- Cox, E. & Leonard, H. (1990) "Weaving Community Links: The Cost Benefits of Telephones in Maintaining the Social Fabric through the Unpaid Work of Women", *The Distaff Papers*, Australia, available at <http://216.92.140.78/hostedpages/Distaff/Telstra/3%20results.htm>
- Fortunati, L. (2002) "Italy: Stereotypes, True and False", in J. Katz & M. Aakhus (eds), *Perpetual Contact, Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, K. (2001) "Evolution, Alienation and Gossip, The Role of Mobile Telecommunications in the 21st Century," *Social Issues Research Center*, available at: <http://www.sirc.org/publik/gossip.html>
- Gergen, K. J. (2002) "The Challenge of Absent Presence", in J. Katz & M. Aakhus (eds.), *Perpetual Contact, Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Geser, H. (2004) "Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone", available at http://socio.ch/mobile/t_geser1.pdf
- Haddon, L. (2000) *The Social Consequences of Mobile Telephony*, Oslo: Framing.
- Kasesniemi, E. & Rautiainen, P. (2002) "Mobile Culture of Children and Teenages in Finland", in J. Katz & M. Aakhus (eds.), *Perpetual Contact, Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jameson, F. (1991) *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham: Duke University Press.
- Katz, J. E. (1999) *Connections, Social and Cultural Studies of the Telephone in American Life*, London: Transaction Publishers.
- Lasen, A. (2002a) *The Social Shaping of Fixed and Mobile Networks: A Historical Comparison*, University of Surrey: DWRC.
- _____ (2002b) *A Comparative Study of Mobile Phone Use in London, Madrid and Paris*, University of Surrey: DWRC.
- Licoppe, Ch. & Heurtin, S. (2002) "Jean-Philippe France: Preserving the Image", in J. Katz & M. Aakhus (eds.), *Perpetual Contact, Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Palen, L. & Salzman, M. & Youngs, (eds.) (2001) "Going Wireless: Behavior & Practice of New Mobile Phone Users", available at <http://www.cs.colorado.edu/7/Epalen/Papers/cswPalen.pdf>
- Puro, J. (2002) "Finland: a Mobile Culture", in Katz, James E. & Aakhus, Mark A. (eds.) *Perpetual Contact. Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Roos, J. P. (1993) "Sociology of Cellular Telephone: The Nordic Model", *Published in Telecommunications Policy*, Vol. 17(6): 446-456.
- Williams, R. (1983) "Problems of the Coming Period", *New Left Review*, Vol. - (-): 7-18.

